

VLOGA MARIBORA V SLOVENSKI TRGOVINI PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Uvod

V zadnjih letih je Maribor doživel intenziven razvoj trgovine, saj so zaživela številna nova nakupovalna središča, ki so precej dopolnila ponudbo v mestu. Večino teh središč so zgradili ob mestnih vpadnicah, kar je negativno vplivalo na poslovno življenje v starem mestnem jedru, saj je tam propadlo veliko malih trgovskih lokalov. Seveda pa so tovrstni procesi značilni za vsa večja slovenska in evropska mesta, zato se jim tudi Maribor ni mogel izogniti. A nostalgija po starih trgovinah – ne glede na vse prednosti sodobnega potrošništva – ostaja. *»Trgovine. V mojem otroštvu so bile domala vse še iz časov pred prvo vojno. Uglednejše so imele izložbe v lesenih ohišjih z ogredjem, ki je obdajalo stekleno tablo z napisom, zraven so sodili roloji in poleti platnene strehe. Trgovine so bile precej natrpane, mnoge s policami do stropa, razsvetljava pa je bila bolj skromna. Pri opremi je bilo močno čutiti vplive secesije. Ta slog je bil v moji mladosti (Vrišer je bil rojen leta 1920, opomba avtorice) še močno živ. Njegovih vijugastih linij z rastlinjem in zasanjanimi ženskimi obrazi razpuščenih las, ki so krasili vinjete knjig, takrat nisem maral, spremljalo jih je nekaj otožnega, minulega. In čez leta, ko je svet znova odkril secesijo in je ne neha občudovati, mi mladostni odklonilni priokus še zmeraj posega v presodno vrednotenje te umetnosti.«¹*

¹ Sergej Vrišer: Maribor v barvah mojega časa (dalje Sergej Vrišer: Maribor). Maribor 2002, str. 31.

Položaj slovenske trgovine med svetovnima vojnama

Gospodarske razmere v Sloveniji po koncu prve svetovne vojne

V avstro-ogrski monarhiji je bila na slovenskem ozemlju veletrgovina skoraj povsem v tujih rokah, še zlasti na Štajerskem. Nastanek nove jugoslovanske države pa je potegnil za seboj tudi gospodarsko osamosvojitve; Narodna vlada SHS v Ljubljani je z naredbo konec leta 1918 pod državno nadzorstvo pritegnila vsa podjetja na svojem območju, katerih dohodki so odtekali v tujino, in vsa podjetja, za katera so domnevali, da se hočejo izogniti obdavčitvi na našem ozemlju. Posledica tega ukrepa je bila, da so trgovske, industrijske in denarne družbe, ki so imele svoj sedež v tujini, morale v Sloveniji odpreti svoja predstavništva, če pa so obratovale izključno na slovenskem ozemlju, so morale prenesti svoj sedež na ozemlje vlade SHS v Ljubljani. V praksi se ta naredba ni dosledno izvajala, bilo je veliko izjem, saj je gmotni interes prevladal nad nacionalnim; centralna vlada je zato leta 1922 razveljavila omenjeno naredbo o nadzorstvu. Drugi, strožji ukrep je pomenila odredba ministrstva za trgovino in industrijo iz aprila 1919, s katero se je popisalo, sekvestriralo in likvidiralo vse premoženje, ki je pripadalo posameznikom, družbam ter podjetjem tujih držav. V Sloveniji so sicer sekvester oz. začasno upravljanje premoženja hitro vzpostavili, toda s popisom je šlo počasi in le malo tujega premoženja so likvidirali. Sekvestru je sledila nostrifikacija tujega premoženja, saj so spremenjene politične razmere zahtevale tudi spremembe v lastniški strukturi in zasedbi vodilnih mest z domačim prebivalstvom. Sicer pa so lastniki imeli do leta 1922 čas, da so spremenili državljanstvo (prevzeli jugoslovanskega ali katerega od zavezniških držav), da so opravili navidezno nacionalizacijo, pri delniških družbah so lahko jugoslovanske pravne ali fizične osebe prevzele večinski paket delnic; če so ob tem še večino mest v upravnem svetu zasedali jugoslovanski državljani, je podjetje postalo jugoslovansko.²

Gospodarski krogi Dravske banovine so se po prevratu zavedali položaja v novi državi. Prizadevali so si navezati neposredne poslovne stike v Zahodni Evropi, predvsem pa so težili k temu, da se organizirata in od

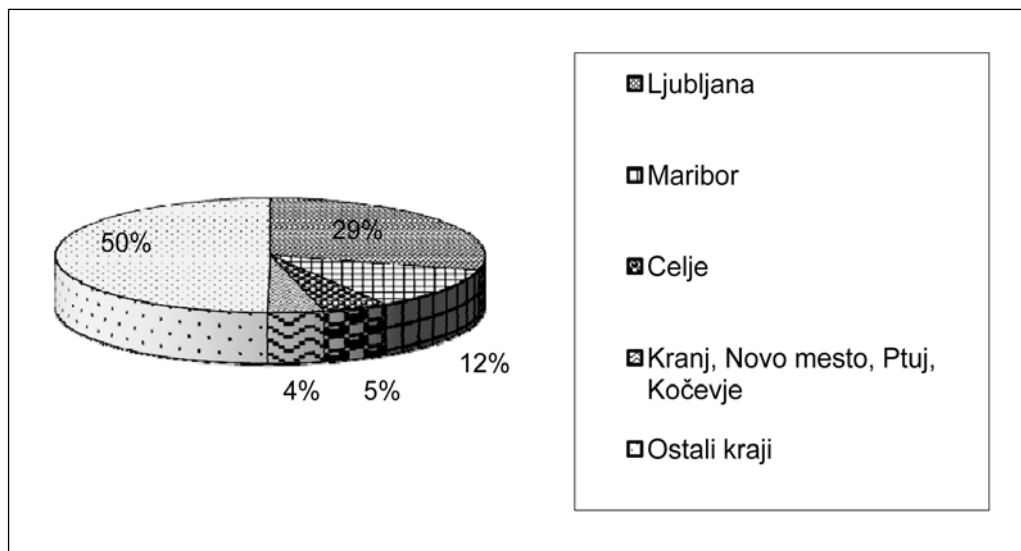
² Prim.: Rudolf Marn: Nacionalizacija in sekvestracija tujih podjetij. V: Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije (ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele). Ljubljana 1939, str. 368–369; Žarko Lazarevič: Gospodarsko sodelovanje Slovenije z državami naslednicami Avstro-Ogrske 1918–1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1997, št. 1, str. 48.

tujega posredništva osamosvojita tako izvozna kot uvozna trgovina. Na žalost pa se teh problemov niso zavedali vsi trgovski akterji; tako se je na primer samo z izvozom lesa ukvarjalo več kot 1200 podjetij, kar je bilo skrajno neracionalno.³

Oris trgovine v Sloveniji

Med vojnama, še zlasti v tridesetih letih, je bila trgovina v Dravski banovini enakomerno razvita tako na podeželju kot tudi v urbanih industrijskih središčih. Največ je bilo trgovin z mešanim blagom pa trgovin z lesom, deželnimi pridelki in življenjskimi potrebščinami. Precej je bilo tudi drobne trgovine, branjarij in sejemskih prodajaln. Po mestih je bila že razvita specializirana trgovina: s tehničnim blagom, aparati, stroji, delovalo je tudi nekaj veleblagovnic. Obstajale so tudi industrijske prodajalne, zlasti z obutvijo, npr. Peko in Bata. Večinoma so bile trgovine v lasti zasebnikov – z 90 odstotkov so prevladovali drobni obrati, ustanovljeni brez kapitalskih rezerv, sledile so družbe z omejenim jamstvom in javne trgovske družbe, delniških družb je bilo malo (le 4 odstotkov). Nezanemarljivo vlogo so

Graf 1: Razpršenost trgovinski podjetij po Sloveniji

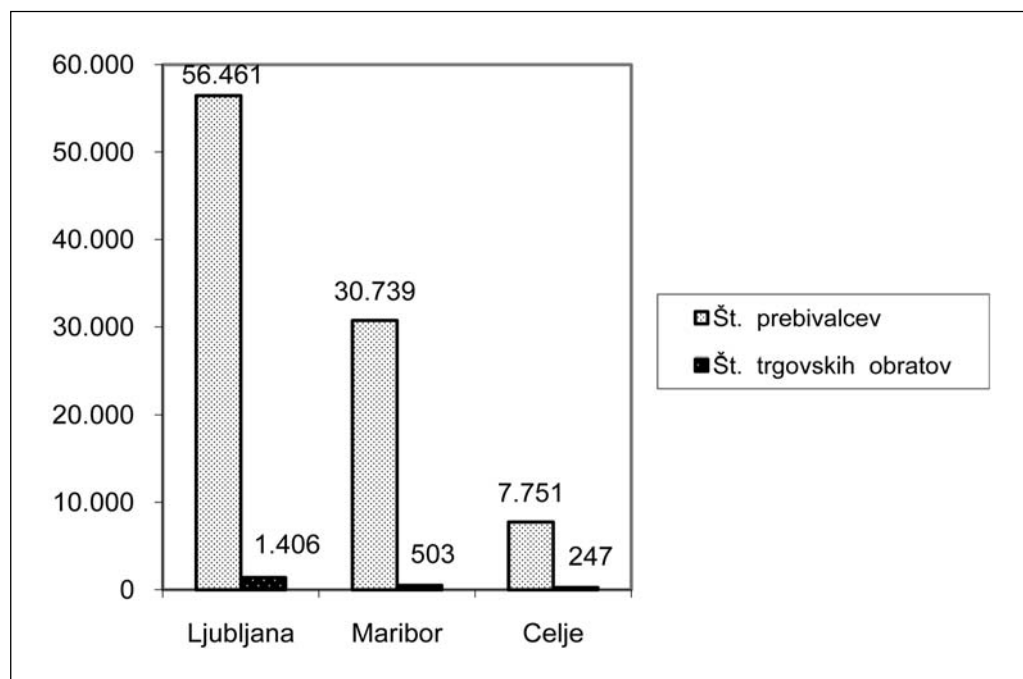
³ Ivan Pless: Trgovina, obrt in industrija (dalje Ivan Pless: Trgovina). V: Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 55.

imele tudi trgovine nabavno-prodajnih zadrug, zlasti v delavskih predelih pa konzumne zadruge.⁴

Albin Ogris je na podlagi vseh vpisov v trgovske registre v obdobju 1919–1928 primerjal številčno razmerje trgovinskih podjetij po največjih slovenskih mestih.⁵ Rezultati niso presenetljivi.

Skoraj tretjina trgovinskih podjetij je bila nameščena v Ljubljani, nadaljnjih 20 odstotkov v večjih slovenskih mestih, preostala polovica pa v manjših krajih in na podeželju. Po statistiki Zbornice za trgovino, obrt in industrijo je bilo konec leta 1935 natančno 10.283 trgovskih obratov in 3644 trgovsko-sodno protokoliranih tvrdk s 1989 pomočniki in 1552 vajenci.⁶ Leta 1931 je trgovina v Dravski banovini zaposlovala 2,74 odstotka vseh prebivalcev oz. približno 8 odstotkov vseh zaposlenih v Sloveniji.⁷

Graf 2: Razmerje med številom prebivalstva in številom trgovskih obratov leta 1926

⁴ France Kresal: Gospodarski in socialni pogledi na trideseta leta v Sloveniji (dalje France Kresal: Gospodarski). V: Slovenska trideseta leta. Ljubljana 1997, str. 115

⁵ Albin Ogris: Gospodarsko desetletje 1919–1928 v Sloveniji po trgovinskih registrih in po katastrih Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (dalje Albin Ogris: Gospodarsko). V: Na gospodarskih ogledih po Sloveniji. Ljubljana 1930, str. 3.

⁶ Ivan Pless: Trgovina, str. 56.

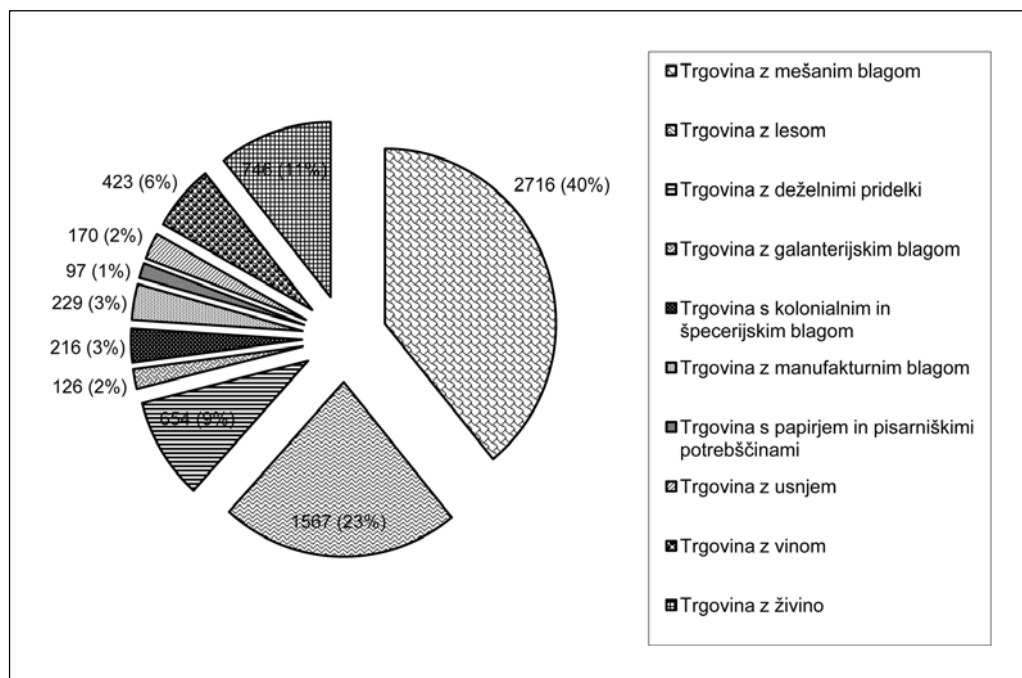
⁷ Prim.: Prebivalstvo. V: Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 13, in France Kresal: Gospodarski, str. 115.

Za presojo položaja trgovstva primerjajmo razmerje med gostoto prebivalstva in trgovskimi obrati po posameznih gremijalnih okoliših:⁸

Iz teh podatkov razberemo, da je bila največja gostota trgovskih obratov v Celju; tu je prišlo na en trgovski obrat 31 prebivalcev, sledila je Ljubljana (40) in nato Maribor (61). S trgovskimi obrati je bila bolj ali manj pokrita vsa Slovenija, še zlasti, če upoštevamo, da je v tem času poleg omejenih trgovskih obratov delovalo še 88 konzumnih in kmetijskih ter 124 gospodarskih zadrug s 100 podružnicami, nadalje nabavljalne zadruge državnih uslužbencev pa gospodarska poslovalnica za železničarje z izjemno visokim prometom in še kaj. Sicer pa je en trgovski obrat prišlo v povprečju 110 prebivalcev.

Na občnem zboru Zveze trgovskih gremijev na Ptujju leta 1926 je Ivan Mohorič v obširnem predavanju orisal gospodarski položaj slovenskega trgovstva.⁹ Po njegovi analizi je bila leta 1926 slika slovenske trgovine naslednja.

Graf 3: Specializiranost slovenske trgovine leta 1926

⁸ Ivan Mohorič: Položaj trgovstva v Sloveniji leta 1926 (dalje Ivan Mohorič: Položaj). V: Trgovski tovariš, 1927, št. 5.

⁹ V: Nova doba, 28. 4. 1927, št. 47.

Pričakovano je bila najbolj zastopana trgovina z mešanim blagom, ki je bila zlasti na podeželju najbolj pogost tip trgovine, čeprav je bila tudi v mestih – kljub specializaciji trgovin po strokah – še vedno kar močno zastopana; tako je bilo v Ljubljani 147 tovrstnih trgovin, v Mariboru 95 in v Celju 33. Zelo številni so bili tudi tako imenovani »trgovinski maloobrati«, bilo jih je kar 2200: prodajalci živil, branjarije, prodajalci mleka, sadja ter kramarji in sejmarji; teh maloobratov je bilo največ v Mariboru. Skoraj prenasočena je bila Slovenija z lesno trgovino: trgovcev z lesom je bilo kar 1567, največ v slovenjgraškem, celjskem, gornjegrajskem, konjiškem, radeljskem in ribniškem okraju. To število je bilo za takratne gospodarske razmere absolutno previsoko, čeprav je bilo 40 odstotkov slovenskega ozemlja pokritega z gozdovi. Med vzroki za tako veliko povečanje lesne trgovine v času po prevratu sta bili valutna konjunktura in špekulacija.¹⁰ Velik del lesnih trgovcev je bil malih prekupevalcev, dodatna oteževalna okoliščina tej panogi pa sta bili tudi njihova slaba organiziranost (lesni trgovci niso bili povezani v sekcije) in odsotnost skupnih ciljev. Razmeroma močna je bila v Sloveniji tudi trgovina s hmeljem ter deželnimi pridelki in jajci.

Trgovina v Mariboru

Do prve svetovne vojne

Mestu Mariboru so že Habsburžani podelili več privilegijev, npr. monopol podravske vinske trgovine s Koroško pa privilegij, po katerem so morali dravski splavarji pristajati v Mariboru, kjer je bila mitnica; dve oz. štiri milje od Maribora je bila prepovedana vsaka trgovina, štiri milje od mesta ni smelo biti nobenih sejmov, miljo pa nobenih gostiln in vinotočev. V mestu s tako ugodnimi razmerami za razvoj trgovine so živeli tudi Judje, ki so se ukvarjali predvsem z denarništvom pa tudi s trgovanjem.¹¹

V slovenskih deželah so se Judje trajno naseljevali od 12. oziroma 13. stoletja naprej, zlasti v novonastalih trgih in mestih. Najprej so se naselili na Koroškem, pozneje tudi v Ljubljani, Gorici in Trstu, na slovenskem Štajerskem pa v Mariboru in na Ptujju, skratka, v naseljih ob pomembnih prometnih poteh. Od večjih mest na slovenskem Štajerskem so bili Judje

¹⁰ Ivan Mohorič: Položaj, št. 5.

¹¹ Mestna občina Maribor. V: Krajevni leksikon Dravske banovine (dalje Mestna občina). Ljubljana 1937, str. 449.

najštevilnejši prav v Mariboru, kjer se prvič omenjajo v zadnji četrtini 13. stoletja; tudi njihova gospodarska dejavnost je bila v tem mestu najbolj živahna. Judje so tudi na slovenskih tleh predstavljali pomemben gospodarski dejavnik; bili so – v primerjavi z drugim prebivalstvom – izredno mobilni; trgovske zveze mariborskih Judov so segale do Dubrovnika in Benetk ter do Dunaja in Prage.¹²

Zelo pomembna je bila za Jude vinska trgovina. Navadno so smeli prodajati le vino, ki so si ga pridobili na račun zapadlega dolga. V teh primerih so vinski pridelek oz. zaseženo vino pripeljali v mesto in ga ukletili doma v meščanskih kletih. Včasih so dolžniki nekaj vina uspeli odkupiti, drugo vino pa so Judje prodali drugim meščanom ali na Koroško in Kranjsko.¹³

Zlasti od sredine 15. stoletja se je položaj Judov na Štajerskem močno slabšal: splošna gospodarska kriza ter konkurenca drugega prebivalstva pri trgovanju in celo v kreditnih poslih sta postajali vse večji, zaradi prizadevanj meščanstva po omejitvi judovske trgovine pa je bilo vedno več tudi restrikcij. Deželni knez je tako neupravičenim ostro prepovedal trgovanje po mestih, trgih in vaseh na Štajerskem ter izdal nekaj odredb o odnosih med meščani in judovskim prebivalstvom. V 15. stoletju so Judom na Štajerskem najprej prepovedali trgovati z beneškim blagom, ko so bili potem v določeni meri izrinjeni tudi iz kreditnega poslovanja,¹⁴ se je njihov gospodarski položaj močno poslabšal. Obenem je začelo naraščati sovraštvo do njih: pri Judih so se po eni strani zadolževali skoraj vsi sloji prebivalstva, ki so bili zaradi visokih obresti pogosto ob vse premoženje, za meščanstvo pa je po drugi strani judovska trgovina predstavljala močno konkurenco in zato moteč element. Če k temu dodamo še naraščajočo versko nestrpnost, so bile posledice neizogibne: najprej preganjanje judovskega prebivalstva in nato začasen ali trajen izgon iz mesta ali celih dežel.¹⁵

V drugi polovici 15. in 16. stoletja se je tudi v slovenskih deželah začel uveljavljati zgodnji kapitalizem; posamezniki in družbe, ki so imeli dovolj kapitala, se niso več zadovoljevali le s trgovino, ampak so začeli posegati tudi v organizacijo proizvodnje. Še večji razmah je mariborska trgovina doživela v začetku 18. stoletja, zlasti po izgradnji velike trgovske ceste (komercialne) Dunaj–Maribor–Trst. To je v času merkantilizma predstavljala

¹² Jože Mlinarič: Judje na slovenskem Štajerskem do njihove prisilne izselitve v letu 1496 (dalje Jože Mlinarič: Judje). V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 2000, št. 1/2, str. 50 in 57.

¹³ Prav tam, str. 58.

¹⁴ Jože Mlinarič: Judje, str. 62–64.

¹⁵ Prav tam, str. 67.

za Maribor nov razvojni korak in mesto se je uveljavilo kot osrednje prometno križišče, kjer se je z omenjeno cesto križala velika alpska trgovska pot Maribor–Koroška. Vzporedno z gospodarskim razvojem se je spreminjal tudi pravni in družbeni položaj prebivalstva; tako so proti koncu 18. stoletja na primer odpravili več omejitev glede gospodarskih in političnih dejavnosti Judov, ostale so še tiste o naseljevanju.¹⁶ Trgovina v Mariboru je bila seveda vezana tudi na sosednje dežele, v mestu pa je v 18. stoletju že bila razvita trgovina s pijačami, mesom, maslom, divjačino, gobami in različnimi olji.¹⁷

Podrobno raziskavo mariborske trgovine je pred leti opravil Antoša Leskovec.¹⁸ Čeprav so viri za starejša obdobja nepopolni, je zaradi lege mesta ob glavni komercialni cesti in ker je »trgovina z žitom, ježicami, železom, usnjem, steklom in predvsem z vinom pomenila blagostanje za meščana«, upravičeno domneval, da je bil Maribor že pred letom 1848 sedež velikih trgovcev v teh strokah. Med trgovskimi strokami je izstopala vinska trgovina, tudi na velike razdalje; med trgovci se omenjajo veliki trgovci z železnino Jakob Mayr, Franc Schulz in Karl Candolin. V predmarčnem času je bilo v mestu ob trgovcih – običajni trgovski panogi sta v tem času bili manufakturna in špecerijska – še nekaj kramarjev, ki so smeli prodajati le na drobno, in še to samo nekatere vrste blaga. Konec 18. stoletja se je število trgovin povečalo tudi zaradi tolerantnejšega podeljevanja dovoljenj, pač v duhu podpiranja komercialnih obrti, med katere je sodila tudi trgovina. Leta 1846 je bilo v mestu med lastniki hiš kar 22 trgovcev; čeprav so bili trgovci prisotni tudi v predmestjih, je bilo seveda največ trgovin skoncentriranih v mestu samem.¹⁹

Pred prihodom železnice je bilo mestno življenje v glavnem osredinjeno na okolico Glavnega trga: klavnica je bila v Vojašniški ulici, pred vhomom na stari most so bile stojnice mesarjev, na Glavnem trgu tržišče za druga živila, razen za moko in žito, ki so ju prodajali na Rotovškem trgu; blizu, na Slomškovem trgu, so okoliški kmetje prodajali seno in slamo, v Pristanu je bil trg za železnino in les.²⁰ Za mariborsko lesno trgovino je torej v tistem času imel pomembno vlogo mariborski dravski pristan, kamor so

¹⁶ Vlado Valenčič: Židje v preteklosti Ljubljane. Ljubljana 1992, str. 39.

¹⁷ Franjo Baš: Maribor: Historično-geografski razvoj. V: Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije: Izbrani zgodovinski spisi (ur. Angelos Baš) (dalje Franjo Baš, Maribor-historično). Maribor 1989, str. 136.

¹⁸ Antoša Leskovec: Razvoj gospodarstva v Mariboru. V: Maribor skozi stoletja: Razprave I (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropeč) (dalje Antoša Leskovec: Razvoj). Maribor 1991, str. 313–414.

¹⁹ Prav tam, str. 318–319.

²⁰ Vodnik po Mariboru (ur. Guido Zupan) (dalje Vodnik). Ljubljana 1932, str. 89.

dovažali les za potrebe mesta in širše okolice, poleg tega pa tudi železnino, izdelke koroškega železarstva ter svinčarstva in tirnice za Južno železnico. Njena gradnja je sprožila v Mariboru veliko konjunkturo, po izgradnji pa se je razmah trgovine občutno povečal. Leta 1846 je bilo v mestu in predmestjih (Graškem, Magdalenskem in Koroškem) 30 trgovin (v notranjem mestu 25), 1855 pa 33 (v notranjem mestu 24). Zelo se je pomnožilo število trgovskih lokalov; leta 1850 je bilo v mestu in predmestjih 30 trgovcev, ki so imeli volilno pravico za graško trgovsko-obrtno zbornico, najvišje na tem seznamu so bili Altmann, Lustkandl, Reibauer in Albensberg.²¹ Mariborski okrajni urad je leta 1855 zapisal, da živi v mestu Maribor večina domačega prebivalstva od obrti in trgovine.

Od srede 19. stoletja naprej so bili narejeni nekateri koraki, ki so pomenili bistveni premik v razvoju trgovine. Pomembno vlogo je pri tem imela tudi izgradnja železnice Dunaj–Ljubljana (1849)–Trst (1857), s čimer je bila vzpostavljena povezava med glavnim pristaniščem in gospodarsko najbolj razvitimi pokrajinami monarhije. Pred razglasitvijo obrtne svobode (1848) so dovoljenja za opravljanje komercialnih obrti podeljevali le, če je za to obstajala krajevna potreba, odklanjali pa so prijavo prostih obrti (na primer trgovin z živili), za izvajanje katerih niso bili potrebni osebna usposobljenost in drugi pogoji (npr. zadostna materialna podlaga). Po deklarirani obrtni svobodi 1848. leta so najprej v mariborskih predmestjih podelili nekaj trgovskih koncesij, čemur so takoj nasprotovali drugi trgovci, ki so v njih čutili konkurenco.²² V skladu z oktroirano ustavo, ki je proglasila vso državo za enotno carinsko in trgovsko ozemlje, je bila leta 1851 odpravljena carinska meja med avstrijskim in ogrskim delom monarhije. Leta 1859 je bil proglašen še obrtni red, ki je uvedel obrtno svobodo, in od takrat je bilo seveda lažje priti do obrti.

Trgovina v Mariboru je zelo napredovala v šestdesetih letih 19. stoletja, a ne samo zaradi uveljavljanja gospodarske svobode, ampak zaradi ugodnejših razmer za njen razvoj v mestu, ki je z gradnjo ogrske (1860 / kmetijski pridelki) in koroške železnice (1863 / rude in kovine) postalo pomembno železniško križišče. Tako je bilo leta 1864 v mestu 130 oseb, ki jim je bil poklic trgovina oz. prodajanje, leta 1871 pa že 155 (mednje so šteti tudi lastniki malih obratov – branjarij, starinarn in kramarij). Večina trgovin je bila v notranjem mestu (1864. leta 65 odstotkov, 1871. pa 74 od-

²¹ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 325–328.

²² Prav tam, str. 326.

stotkov). Med najpremožnejšimi so bili v tem obdobju trgovci, ki so se s trgovanjem začeli ukvarjati že pred letom 1848; poleg teh so se pojavili novi trgovci, ki so vidnejšo vlogo odigrali v naslednjih desetletjih. Ti trgovci še niso bili specializirani, ampak so ponujali široko izbiro blaga – bili so trgovci z mešanim blagom. Med redkimi specializiranimi panogami tistega časa je bila izvozna trgovina z vinom, a so v njej imeli večjo vlogo kot Mariborčani okoličani – lastniki vinogradov. Največjo vinsko trgovino je uredil meljski graščak pl. Krieghuber; okrog leta 1880 je prešla v roke meščanov – družabnikov – Krieghubers Nachfolger & Co, pozneje pa so jo poimenovali Pugel & Rossmann. Druga specializirana panoga, ki se prej zaradi zaščite cehov ni mogla bolj razviti, je bila trgovina z lesom. Svobodna trgovina oz. novi pristaniški red iz leta 1862 je te omejitve namreč odpravil.²³

V drugi polovici 19. stoletja je zaradi zgraditve železniškega in posodobitve cestnega omrežja trgovina doživela velike strukturne spremembe: spremenila se je celotna trgovina, tako na debelo kot na drobno; začela se je njena centralizacija, zlasti po postopni zgraditvi železniškega omrežja, ko so svojo vlogo povsem izgubila stara trgovska prekladalna središča. V trgovini na drobno se je povečevalo število prodajaln, hkrati pa so jo prevzemali poklicni trgovci, s čimer je rasla poklicna trgovska mreža.²⁴ Veliko povečanje števila malih prodajaln, branjarij, kramarij in starinarn v drugi polovici 19. stoletja je bila posledica naraščanja prebivalstva Maribora, seveda tudi manj premožnega (delavstvo). Počasneje je rastlo število večjih trgovin, pri katerih pa je opaziti vse večjo specializacijo. Obrtni red iz 1859. leta je podeljevanje obrtnih listin precej poenostavil, zato je tik pred zaostritvijo pogojev leta 1883 občutno naraslo število prijav v obrtni stroki.²⁵

Trgovina je bila tudi v osemdesetih letih 19. stoletja najbolj skoncentrirana v reprezentativnih ulicah starega mesta, v Graškem predmestju, medtem ko so se v bližini kolodvora naselile izvozne trgovine, zlasti vinska in trgovina s sadjem; do prve svetovne vojne je bil namreč Maribor eno glavnih vinskih tržišč za alpsko območje, na sever pa je pošiljal tudi različne poljedelske in živilorejske izdelke.²⁶ Za izvožno trgovino so bila značilna velika podjetja, ki so obvladovala odkupovanje pridelkov nara-

²³ Prav tam, str. 333–336.

²⁴ Jasna Fischer: Razvoj obrti, industrije in trgovine. V: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992: 1. knjiga (ur. Zdenko Čepič et al.). Ljubljana 2005, str. 82–83.

²⁵ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 335.

²⁶ Franjo Baš: Maribor-historično, str. 140.

ve v gospodarskem zaledju Maribora.²⁷ Od trgovcev v mestu so se s tem ukvarjali trgovci z deželnimi pridelki, ki jih je bilo v Mariboru leta 1910 kar 11. Največji med njimi so se celo specializirali, npr. Adolf Himmler in Viljem Abt za trgovino z jajci in perutnino; 1910 je 6 trgovcev iz Spodnje Štajerske in Hrvaške ustanovilo Eksportno družbo s sedežem v Mariboru: izvažala je predvsem jajca, podružnici pa je imela celo v Saarbrückenu in Mannheimu.²⁸

Izvozna trgovina je spodbudila tudi modernizacijo prometnih in komunikacijskih sredstev, npr. telefonsko povezavo med Mariborom in Dunajem (1894), ki ji je leta 1897 sledila telefonska centrala z 18 naročniki. Že v začetku 20. stoletja je prvi elektromobil vozil žito od glavnega kolodvora v enega od mlinov. V ta čas sodi tudi izgradnja prometne (mostovi) in kulturne (kino) infrastrukture. Nasploh je bil predel med centrom mesta in glavnim kolodvorom središče uvozne in izvozne trgovine, v delavskih predmestjih pa je delovala trgovina na drobno.²⁹ Razen vinske trgovine in trgovine z deželnimi pridelki v Mariboru v tem obdobju ni bilo izvozne trgovine, izjema sta bili manufakturni trgovini Gustav Pirchan in Jožef Koschinegg (izvoz na Balkan, zlasti v Bosno) ter galanterijski trgovini Josip Martinz (na Spodnjo Štajersko in del Hrvaške) in Anton Kifmann (Mariborska eksportna hiša za galanterijo in pletenine Luna). Večji trgovci so zalagali Maribor in okoliške kraje s kolonialnim (ki je prihajalo prek Trsta) ter z manufakturnim blagom in galanterijo.³⁰

Industrializacija Maribora pred prvo svetovno vojno je bila v veliki meri rezultat strateškega položaja Maribora v avstro-ogrski monarhiji; mariborska trgovina z deželnimi pridelki je posredovala agrarne proizvode (kmetijske pridelke, les in vino) mariborskega zaledja na gorati industrijski sever. Z razcvetom tekstilne industrije pa se je v Mariboru končalo obdobje, v katerem je bila gonilna sila gospodarstva ravno trgovina z deželnimi pridelki, ki je bila tudi »*motor predvojne mariborske industrializacije*«, po prvi svetovni vojni pa je zastala.³¹

²⁷ Franjo Baš: Maribor v avstrijski ustavni dobi. V: Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije: Izbrani zgodovinski spisi (ur. Angelos Baš) (dalje Franjo Baš: Maribor). Maribor 1989, str. 189.

²⁸ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 336.

²⁹ Franjo Baš: Maribor, str. 189–190.

³⁰ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 336.

³¹ Franjo Baš: Razvoj Maribora v letih 1918–1938 (dalje Franjo Baš: Razvoj). V: Kronika slovenskih mest, 1939, št. 2, str. 61–62.

Med svetovnima vojnama

Po prvi svetovni vojni so nove meje presekale do takrat glavno prometno žilo Dunaj–Maribor–Ljubljana–Trst. S spremembo meja pa se spremenil tudi geostrateški položaj mesta: iz osrednjega položaja, ki ga je Maribor imel v Avstro-Ogrski, je v novi jugoslovanski državi postal mesto na obrobju. Nekatere javne ustanove so se umaknile iz mesta. Nova meja z Avstrijo je uveljavljeno izvozno trgovino, npr. z vinom in sadjem, odrezala od dotedanjih tržišč, zato je bilo treba poiskati nova, npr. na novem jugoslovanskem trgu. Počasi je začela stagnirati tudi trgovina z deželnimi pridelki (zlasti z lesom in sadjem, izjema je bila trgovina s perutnino), kar gre po eni strani pripisati agrarni protekcionistični politiki srednjeevropskih držav, po drugi pa tudi Mariboru samemu, ki ni v polni meri izkoristil svoje vloge v agrarnem zaledju.³²

Novi položaj Maribora kot obmejnega mesta je imel poleg negativnih posledic tudi kakšno pozitivno: mesto je na primer dobilo carinarnico prvega reda; in kljub novi meji so bile za tuji kapital (zlasti češkoslovaški in avstrijski) še vedno zanimive naložbe v Mariboru, mestu z industrijsko tradicijo, pa še znotraj nove države je ležal v najbolj razvitem predelu.³³

V gospodarskem pogledu je bil Maribor med svetovnima vojnama izrazito industrijsko in trgovsko mesto (v njem je leta 1931 živel 33.149 prebivalcev), mestno središče, tako imenovani city, je bilo center trgovskega in poslovnega življenja. City se je z nastajajočimi širokimi ulicami razprostiral severno od Drave in naprej po vse bolj trgovski Aleksandrovi cesti, Vetrinjski, Gosposki in Slovenski ulici, do Glavnega trga in Koroške ceste; južno od Drave je bila trgovina v manjši meri skoncentrirana na Frankopanski cesti ter na Kralja Petra trgu.³⁴ V ožjem mariborskem zaledju je – če upoštevamo samo politični oziroma sodni okraj – živel okrog 100.000 prebivalcev: srez Maribor–desni breg (stanovanjsko meščanski) jih je štel 57.378, srez Maribor–levi breg (poslovno-meščanski) pa 54.507.³⁵ Tako je po svoje razumljivo, da je mariborska trgovina uspešno preskrbovala podeželske trgovine s trgovskimi potrebščinami; podravske podeželske trgovine je Maribor tako zalagal z vinom, železnino, koloni-

³² Franjo Baš: Razvoj, str. 57.

³³ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 362.

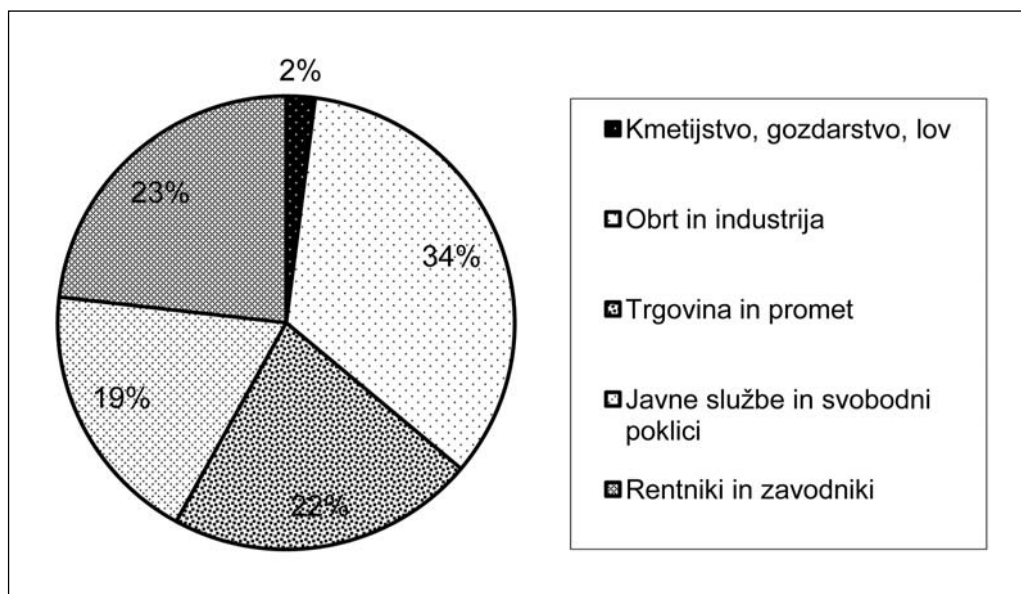
³⁴ Vodnik, str. 34.

³⁵ Prim. Mestna občina, str. 447 ter Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel – IV: Štajersko. Izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910 (dalje Repertorij). Dunaj 1918, str. 101.

alnim in manufakturnim blagom, papirjem itd., javne nameščence pa je prek njihove združne organiziranosti zalagal celo do Prekmurja in gornje Savinjske doline. V tem smislu je jugoslovanskemu Mariboru v veliki meri uspelo namesto (predvojnega) avstrijskega Gradca prevzeti vlogo novega trgovskega središča.³⁶

Slika zaposlenosti mariborskega prebivalstva po posameznih gospodarskih panogah leta 1931 pokaže, da sta največ delovnih mest nudili obrt in industrija, če odmislimo rentnike, je sledila zaposljivost v trgovini in prometu, potem pa v javnih službah in svobodnih poklicih. S kmetijstvom se je ukvarjalo zanemarljivo število prebivalstva.³⁷

Graf 4: Zaposlitev mariborskega prebivalstva po panogah leta 1931

Po drugi strani se je po prvi svetovni vojni tudi v Mariboru, podobno kot v drugih mestih na Štajerskem, ki so postala del jugoslovanske države, spremenila nacionalna struktura mesta, s tem pa tudi trgovstva: precej nemških trgovcev je zapustilo mesto in odšlo v Avstrijo; njihove obrti so sprva prevzemali Slovenci, med njimi zlasti Primorci, tako da je slovenski delež v kategoriji manjših obratov občutno narasel. Inflacija v začetku dvajsetih let pa je povzročila, da je veliko ljudi videlo možnost lahkega zaslužka

³⁶ Franjo Baš: Razvoj, str. 62.

³⁷ Drago Potočnik: Podatki poklicne statistike pri nas in drugod. V: Tehnika in gospodarstvo, 1940, št. 7–8, str. 155.

ravno v trgovini; le-ta se je močno okrepila, zaradi verižništva so se občutno zvišale tudi cene pa še krošnjarstvo se je razmahnilo. V gospodarski krizi, ki je sledila, pa so morali precej trgovin zapreti. Gospodarsko krizo so tako poleg starejših slovenskih trgovin (Berdajs, Weixl, Šoštarič, Šepec) preživele tudi nekatere mlajše: z železnino – Pinter & Lenard (1920 preseljena iz Gorice), manufakturne – Jakob Lah³⁸ (ustanovljena 1919), Franjo Majer (ustanovljena 1919), Franc Mastek (ustanovljena 1919), Anton Paš (ustanovljena 1921), Ivan Pregrad (ust. 1921; adaptiral je bivši hotel Mesto Dunaj v blagovnico Trgovski dom), z avtomobili, motorji in kolesi – Josip Moravec (ustanovljena 1920) ter z vinom in lesom – Franjo Gnilšek (ustanovljena 1919).³⁹

Če primerjamo okraja Maribor mesto in Maribor okolica, vidimo, da je v mestu prišlo na en trgovski obrat 61 prebivalcev, v okolici, kjer so bile trgovine – razumljivo – bolj na redko posejane, pa kar 140 (za primerjavo: v Ljubljani je prišlo na en trgovski obrat 40 prebivalcev, v Celju pa samo 31).⁴⁰ Najbolj univerzalen tip trgovine v tem času so bile trgovine z mešanim blagom: *»In še spomin na trgovine s špecerijo. Zlasti tiste na obrobju mesta so bile naložene vsevprek. Pri lesenih predalih z moko ali zdrobom so stali stožci sladkorja, nedaleč stran so se kopičile metle, tudi vrtno orodje, s stropa so visele krače, salame in 'braunšvagerice' ter poleti med njimi tudi kak muholovec, poln muh. Dišalo je po polenovki, milu in petroleju, nezamenljiva mešanica vonjav. In v špeceriji si dobil tudi kaj tekočega. Pri Vrhuncu, pod Maistrovim stanovanjem, so se radi ustavljali »parizarji«, tovorni vozovi, ki so jih vlekli mogočni, mišičasti pincgavci. In potem je kak prepoten furman v trgovini naročil kos klobase, pol štruce kruha in vse to zalival z jabolčnikom. Otrokom se nam je vse zdelo na moč tehtno: sam dedec, njegov apetit in še utrujeni konji, ki so spuščali vodo, da je pesek neslo v loku ...«⁴¹* Tudi razmerje med trgovinami z mešanim blagom in vsemi drugimi je bilo značilno: v mestu je bil delež prvih 19-odstoten, v okolici pa skoraj enkrat višji, 27-odstoten.

Tudi v gibanju števila trgovskih in pridruženih obratov (leta 1922 se je tej organizaciji priključilo tudi članstvo takrat opuščene zadruga bra-

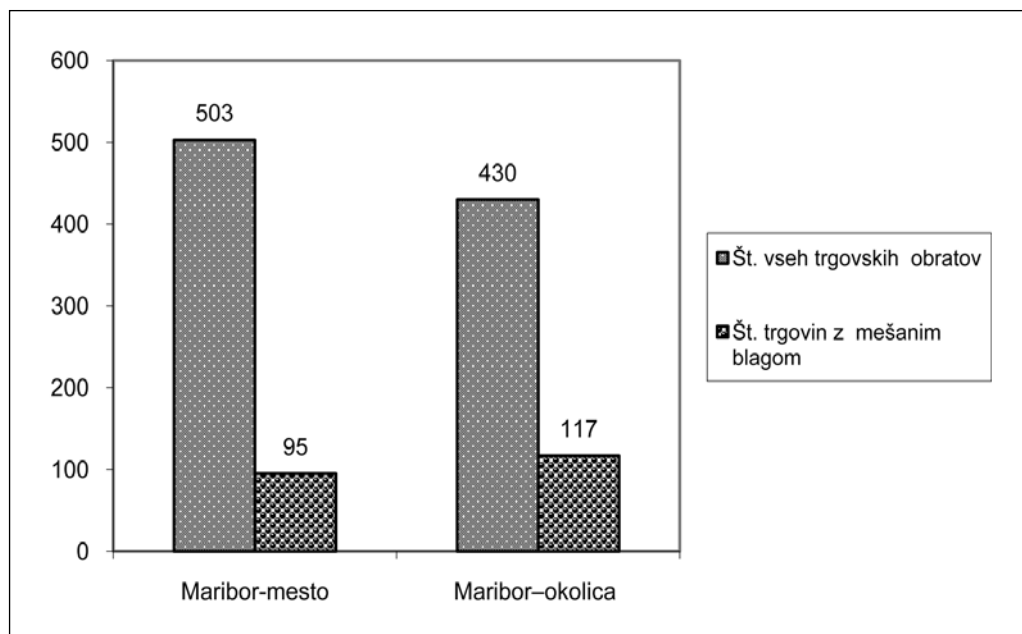
³⁸ Jakob Lah se je v Mariboru nastanil v hiši na Glavnem trgu; čez pet let je hišo, v kateri je stanoval, odkupil, preuredil trgovski lokal v pritličju (trgovina Tivar) ter prvo nadstropje namenil za najemniška stanovanja. Sam je z družino živel v drugem nadstropju. Tak način življenja je bil običajen za premožnejši trgovsko-obrtniški sloj prebivalstva. Prim.: Jerneja Ferlež: Stanovati v Mariboru – etnološki oris. Maribor 2009, str. 48–82.

³⁹ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 362 in 384.

⁴⁰ Ivan Mohorič: Položaj, št. 5.

⁴¹ Sergej Vrišer: Maribor, str. 32.

Graf 5: Razmerje med vsemi trgovskimi obrati in trgovinami z mešanim blagom leta 1926

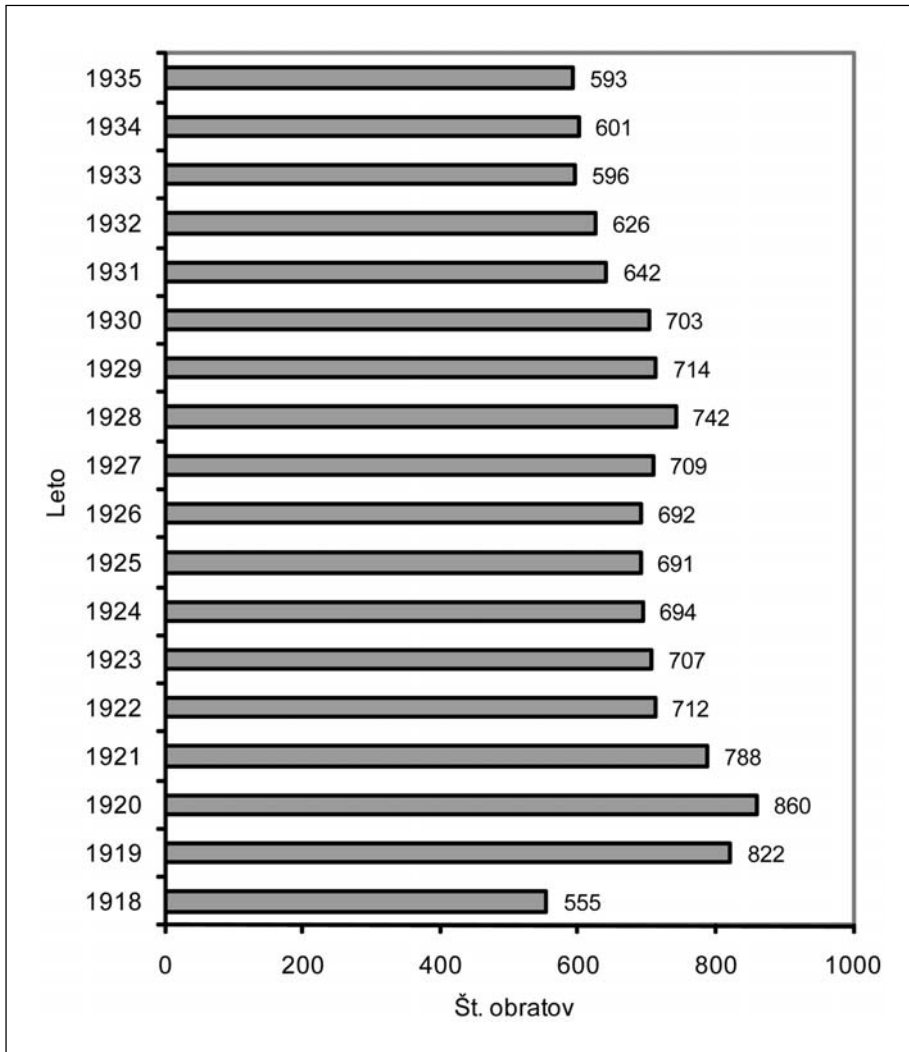

njevcev in sejmarjev) v Mariboru se je odražala sprva poveljna konjunktura in pozneje gospodarska depresija.⁴²

Konec leta 1918 je bilo v Mariboru 555 trgovcev in pripadajočih obrti, leta 1920 jih je bilo že 860 (del tega povečanja je šel na račun trgovin z mešanim blagom in trgovin z manufakturo), zatem je sledil počasen upad; leta 1927 je že bilo opaziti rahlo povečanje, ki je doseglo najvišjo točko leto pozneje (742). K razcvetu mariborske trgovine je prav gotovo prispevala tudi ustanovitev mariborske oblasti (med letoma 1924 in 1929), saj je domače gospodarsko lahko uspešneje zastopalo interese svojih gospodarskih krogov, z delovanjem oblasti pa je narasel tudi promet mariborskim trgovcem. Z ukinitvijo oblasti avtonomije oz. uvedbo diktature, ukinitvijo okrajne finančne direkcije in s centralizacijo kontrole dohodkov za direkcijo železnic se je v mariborski trgovini začela kriza – torej še pred začetkom velike gospodarske krize v Jugoslaviji. Promet v trgovini je že takoj upadel za 30 odstotkov, v letih 1930–1935 pa so sledili še učinki velike gospodarske krize: zmanjšanje izvoza, padec cen agrarnih produktov (živine, lesa,

⁴² Milan Senkovič: Obrti v poveljnem Mariboru (dalje Milan Senkovič: Obrti). V: Kronika slovenskih mest, 1936, št. 2, str. 125.

Graf 6: Gibanje števila trgovskih obratov v Mariboru

vina, žita). Na občnem zboru mariborskega Trgovskega gremija leta 1932 je načelnik Vilko Weixl omenil še en negativen dejavnik: nepredvideni izpad nemških reparacij. Kupna moč prebivalstva se je zmanjšala, leta 1932 je bilo v primerjavi z dvema letoma prej že 77 trgovskih obratov manj, za podporo brezposelnih trgovskih pomočnikov je bil ustanovljen poseben sklad, v katerega so pomočniki vplačevali mesečno 2–10 dinarjev, naj vanj prispevajo, pa so bili pozvani tudi trgovci.⁴³

⁴³ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 387–388.

Vzrok za zapiranje trgovskih obratov je bila po eni strani že omenjena svetovna gospodarska kriza, po drugi strani pa je trgovina močno občutila konkurenco industrijskih prodajalnih ter še zlasti nabavljalnih in konzumnih zadrug. Tem ni bilo treba plačevati davkov, zato so lahko članom prodajale ceneje, drugi trgovci pa so ugotavljali, da prodajajo tako tudi nečlanom – kmetom, obrtnikom, vojaštvu itn. Zahtevali so ukinitve zadrug, razen za najnujnejše potrebe.⁴⁴ Zlasti na špecerijsko trgovsko stroko je negativno vplivalo delovanje Nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru. Ustanovljena je bila leta 1921 in je leta 1935 štela 4335 članov (bila je skoraj najmočnejša v državi), tako da je bila zaskrbljenost trgovcev zaradi konkurence upravičena. Mariborska (zlasti z mešanim blagom, pa tudi manufakturna) trgovina je močno občutila intenzivno delovanje te pa tudi drugih podobnih zadrug.⁴⁵

Ob teh negativnih trendih so zaradi napredka tehnike nastajale nove trgovske panoge, na primer trgovine z elektrotehničnimi predmeti, radijskimi aparati, motornimi vozili, fotografskimi in športnimi potrebščinami pa tudi specializirane trgovine s čevlji. Možnosti za napredek pa so se še vedno kazale v izvozni sadni trgovini.⁴⁶

Po letu 1936 se je položaj mariborskega trgovstva sicer izboljšal, vendar trgovina po izjavi tajnika mariborskega združenja Frana Skaze leta 1938 še ni dosegla preteklega stanja. Čez leto dni pa so se z izbruhom druge svetovne vojne razmere zanjo ponovno poslabšale. Na zadnjem občnem zboru združenja marca 1941, ko je bil predsednik Miloš Oset, so ugotavljali, da so mariborski trgovci zaradi »hudih časov« v nezavidljivem položaju: začetek racioniranja živil je pomenil začetek konca meščanskega tržnega gospodarstva pri nas.⁴⁷

Stanovska organiziranost

V 18. in v začetku 19. stoletja so mariborski trgovci imeli svoj ceh, ki je ščitil interese svojih članov – nasprotoval je podelitvam novih trgovskih pravic, trgovanju podeželskega prebivalstva, z nakupom obstoječe

⁴⁴ Prav tam, str. 387.

⁴⁵ Milan Senković: Obrti, str. 155; Antoša Leskovec: Razvoj, str. 387.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 388.

trgovine na dražbi pa je lahko izbral novega člana svojega ceha po svojem izboru.⁴⁸

Po zatonu cehov in razglasitvi gospodarske svobode je bilo sprva ukinjeno obvezno povezovanje obrtnikov iste stroke. Zadruga (združenja obrtnikov enakih ali sorodnih obrti v eni ali več občinah) je predvidel že obrtni red iz leta 1859. A novela k obrtnemu redu je 1883. leta (ko so tudi formalno prenehali obstajati stari cehi) uvedla obvezno ustanavljanje tovrstnih organizacij. Tako so v Mariboru ustanovili 11 zadrug; združenje mariborskih trgovcev, ustanovljeno 1884. leta, so poimenovali Trgovski gremij. V gremij, ki je ob ustanovitvi štel 118 članov in katerega prvi predsednik je postal vinski trgovec Julij Pfrimer, se niso vključili vsi trgovci – mali trgovci (branjevci, kramarji, starinarji in drugi) so ustanovili posebno zadrugo branjevcev.⁴⁹

V ta čas, v obdobje razcveta vinske trgovine na Spodnjem Štajerskem, ki je poleg tradicionalnih tržišč – Kranjske, Koroške in Zgornje Štajerske – vzpostavila tudi povezave z evropskimi državami in celo Ameriko, sodijo tudi prizadevanja mariborskih trgovcev za trgovinsko in obrtno zbornico za »spodnještajerske okraje mariborskega okrožja«. Menili so, da bi naravnost sodila v Maribor, kjer so načrtovali tudi vinarsko šolo, a zaradi nasprotovanja graške zbornice je trgovinsko ministrstvo to vlogo zavrnilo.⁵⁰

Med svetovnim vojnama so lahko trgovci svoje interese uveljavljali v dveh organizacijah: v Trgovskem gremiju ter v Slovenskem trgovskem in obrtniškem društvu v Mariboru.

Trgovski gremij v Mariboru

Gremiji trgovcev so do začetka tridesetih let delovali še na osnovi avstrijskega obrtnega reda iz leta 1907, njihov namen pa je bil »*gójiti čut skupnosti, varovati in krepiti stanovsko čast ter pospeševati humanitarne in gospodarske koristi ter izobrazbo svojih članov in pripadnikov.*«⁵¹ Seveda pa je bila naloga gremijev predvsem zaščita trgovskih in gospodarskih interesov svojih članov, vodenje evidence o članih gremija, skrb za vajeništvo, potrjevanje učnih spričeval, izdajanje učnih pisem in potrjevanje delavskih spričeval pomožnemu osebju, ki je bilo vključeno v gremij. Gremij je skrbel

⁴⁸ Prav tam, str. 319.

⁴⁹ Prav tam, str. 331, 335.

⁵⁰ Prav tam, str. 334.

⁵¹ I. Kaiser: Gremialna organizacija trgovstva v Dravski banovini. V: Trgovsko-obrtno-industrijski letnik: Register trgovine, obrti in industrije. Ljubljana 1931, str. 62.

za trgovsko šolstvo, bolniško zavarovanje članov, sodeloval je pri pripravi področne zakonodaje, skratka, delal je vse potrebno za pospeševanje trgovine. V Dravski banovini je bil gremij obligatorna stanovska organizacija.⁵²

Tako je bil tudi Maribor sedež dveh gremijev: Gremij trgovcev za mariborsko okolico je imel sedež v Vetrinjski ulici 4, medtem ko je gremij trgovcev v Mariboru deloval na naslovu Jurčičeva ulica 8.

Po prvi svetovni vojni se je položaj Slovencev v mestu dodatno utrdil s prevzemom vodstva stanovske organizacije: leta 1919 je bil za predsednika Trgovskega gremija izvoljen Vilko Weixl, ki je aprila 1920 na občnem zboru Zveze trgovskih gremijev in zadrug za Slovenijo v Ljubljani postal eden od treh podnačelnikov zveze,⁵³ h kateri je pristopilo 15 gremijev in 14 zadrug.

Sicer pa se je tudi v gibanju števila članov mariborskega gremija trgovcev oziroma pozneje združenja trgovcev enako kot v trgovini kazala sprva povišana konjunktura in pozneje gospodarska depresija. Že leta 1925, v obdobju konjunktura, je mariborski Trgovski gremij ugotavljal za svoje članstvo negativne dejavnike: zaradi visokih železniških tarif se je promet z železnice prenesel na Donavo pa tudi davčna bremena so bila tu višja kot drugje v državi.⁵⁴

Leta 1932 se je Zveza trgovskih gremijev v skladu z novim obrtnim zakonom preoblikovala v društvo – Zvezo trgovskih združenj. Vseh združenj v zvezi je bilo že 29. Ustanovili so tudi štiri odseke, in sicer knjigarnarskega, drogerijskega, lesnega in odsek trgovin s tekočimi gorivi.⁵⁵ V skladu z novim zakonom se je tudi stanovska organizacija mariborskih trgovcev 1932. leta iz gremija preimenovala v Združenje trgovcev za mesto Maribor⁵⁶, dve leti pozneje je Vilka Weixla v vodstvu zamenjal Ferdo Pinter.⁵⁷ Ena večjih stanovskih manifestacij v Mariboru je bila 7. avgusta 1932, ko je bilo v Unionski dvorani veliko javno zborovanje Zveze trgovskih gremijev. Zborovanja se je udeležil tudi jugoslovanski minister za trgovino in industrijo Ivan Mohorič, ki je v svojem govoru izpostavil zlasti položaj slovenskega gospodarstva.⁵⁸

⁵² Prav tam.

⁵³ V: Nova doba, 15. 4. 1920, št. 45.

⁵⁴ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 387.

⁵⁵ Fran Šink: Razvoj trgovine. V: Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije (ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele). Ljubljana 1939, str. 395.

⁵⁶ Sedež tega Združenja je bil na Jurčičevi ulici 8, sedež Združenja trgovcev za srez Maribor pa na Vetrinjski 11.

⁵⁷ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 388.

⁵⁸ V: Nova doba, 5. 8. 1932, št. 63.

Slovensko trgovsko in obrtno društvo v Mariboru

Pobudnika leta 1908 ustanovljenega Slovenskega trgovskega društva v Mariboru sta bila odvetnik dr. Radoslav Pipuš, prvi predsednik društva, in dr. Vladimir Serbec. Društvo je leta 1907 v mariborskem Narodnem domu priredilo trgovski shod *„Za ves Spodnji Štajer“* ter tudi za gospodarsko področje povzelo parolo *„Proč od Gradca!“*, saj je (neuspešno) zahtevalo, da štajerski deželni zbor ustanovi za območje Spodnje Štajerske posebno zbornico za trgovino in obrt s sedežem v Mariboru. Tri leta pozneje se je društvo preimenovalo v Slovensko trgovsko in obrtniško društvo v Mariboru.⁵⁹

Ko je Josip Smertnik na 1. vseslovenskem trgovskem shodu leta 1907 v Ljubljani med drugim analiziral stanje slovenske trgovine na Spodnjem Štajerskem, je bil optimističen zlasti zaradi napredka v manjših krajih, medtem ko v Mariboru slika ni bila tako blesteča. Slovensko trgovstvo je na splošno v drugi polovici 19. stoletja napredovalo, še zlasti če upoštevamo dejstvo, da je večina začela brez osnovnega kapitala in brez trgovske izobrazbe. *»Slovensko trgovstvo se je povzpelo na svojo današnjo stopnjo le s svojo naravno nadarjenostjo, vstrajnostjo in marljivostjo.«*⁶⁰ Kljub vidnim uspehom se je Smertnik bal nemškega vpliva zunaj večjih urbanih naselij. *»Kakšen vpliv ima nemška trgovina na mariborsko okolico, je razvidno iz tega, da so nemški trgovci večinoma posestniki krasnih vinogradov v okolici, slovenski prebivalci so pa njih viničarji.«* Mariborska okolica je bila namreč v nemških rokah. Smertnik je videl izhod za Slovence le v tem, da bi prevzeli upravo v spodnještajerskih mestih, saj *»če bi padla Spodnještajerska, se tudi Kranjska ne bi mogla ubraniti germanizaciji«*. Veliko poslanstvo, da prepreči tovrstne tendence, je Smertnik videl ravno v trgovskem stanu: *»Velika in častna je ta naloga, zato pa se je mora zavedati sleherni trgovec in mora tudi po tem uravnavati svoje delovanje.«* V tem smislu se mu je zdelo pomembno prosvetljevati prebivalstvo o pomenu slovenskega trgovstva, stremeti pa za trgovski naraščaj iz premožnejših slojev: *»Znano je, da hoče slovenski kmetovalec iz svojega sina, ki ga pusti študirati, 'gospoda duhovnika', meščani pa hočejo iz svojih sinov le doktorje, sodnike in take visoke glave. V tem smislu bo treba še mnogo poučevati naše ljudstvo in ga navduševati, da posveča svojo deco z isto vnemo trgovskemu stanu.«*⁶¹

⁵⁹ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 336–339.

⁶⁰ Poročilo o I. slovenskem trgovskem shodu v Ljubljani dne 20. oktobra 1907 (dalje Poročilo). V: Slovenski trgovski vestnik, 1907, št. 11, str. 135–136.

⁶¹ Prav tam.

Slovensko trgovsko in obrtno društvo v Mariboru je po prevratu pozivalo trgovce, obrtnike in industrijska podjetja v Mariboru, naj se čim bolj vključijo v to organizacijo. Društvo je bilo v času formiranja nove države zelo aktivno; med drugim je želelo vzpostaviti evidenco Jugoslaviji naklo-njenih tovarn, ki bodo zalagale trgovino in obrt s surovinami, prevzelo pa je tudi skrb za to, da bi domači izdelki našli pot do kupcev.⁶² Nadalje je jeseni 1919 v Mariboru priredilo slovenski trgovski tečaj, na katerem so udeležence poučevali o knjigovodstvu, korespondenci in računstvu.⁶³ Delovanje Slovenskega trgovskega društva v Mariboru je že kmalu rodilo sadove, saj so leta 1920 ustanovili slovensko dvorazredno trgovsko šolo v Mariboru, na od leta 1876 delujoči gremijalni trgovski nadaljevalni šoli pa so postopoma začeli poučevati v slovenskem učnem jeziku. Že 1925. leta je Trgovski gremij v odgovoru na poizvedbo ministrstva za trgovino in industrijo o razmerah v mestu ugotavljal, da je v pred vojno večinoma nemškem oz. ponemčenem Mariboru že okoli polovica trgovcev slovenske oziroma jugoslovanske narodnosti.⁶⁴

V Mariboru pa je bil tudi sedež zadruga Trgovska Samopomoč, katere področje se je raztezalo na celotno nekdanjo mariborsko oblast ter sreze Laško in Brežice: njen namen je bil po smrti članov svojcem izplačevati denarno podporo oz. posmrtnino. Člani so lahko poleg trgovcev postali tudi obrtniki in industrialci, gostilničarji, osebe svobodnih akademskih poklicev, javni in zasebni nameščenci ter njihovi družinski člani, če so bili ob vstopu zdravi in mlajši od 50 let (I. kategorija) oz. 70 let (II. kategorija).⁶⁵ Trgovska Samopomoč je bila registrirana pomožna blagajna, katere pravila so bila potrjena in vpisana v register pri Kraljevi banski upravi Dravske banovine, sedež pa je imela v Mariboru. Na prelomu dvajsetih in tridesetih let je bil predsednik Trgovske Samopomoči mariborski veletrgovec Vilko Weixl.⁶⁶

Ob koncu prve Jugoslavije je bilo številčno stanje trgovstva v mestu naslednje: v (obveznem) združenju (nekdanjem gremiju) je bilo včlanjenih 514 trgovcev posameznikov in 64 zadrug ter zavodov; člani so zaposlovali 721 nameščencev, 64 poslovodij, 245 pomočnikov, 199 pomočnic in 213 drugih nameščencev.⁶⁷

⁶² V: Nova doba, 1. 2. 1919, št. 9.

⁶³ V: Nova doba, 29. 1. 1919, št. 8.

⁶⁴ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 384.

⁶⁵ Nova doba, 6. 3. 1931, št. 19.

⁶⁶ Nova doba, 29. 2. 1932, št. 18.

⁶⁷ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 388.

Struktura trgovine

Med letoma 1925 in 1929, v obdobju nove konjunktore, je dobila trgovina v Mariboru, vsaj kar zadeva pomembna podjetja, tisto strukturo, ki je ostala nespremenjena tudi skozi naslednje krizno obdobje v prvi polovici tridesetih let in nato vse do okupacije.

V leta 1929 izdani publikaciji *Gradivo za statistiko trgovine, obrti in industrije v Sloveniji* je generalni tajnik Zbornice za trgovino, obrt in industrijo Fran Windischer obdelal in objavil statistične podatke o slovenski trgovini, obrti in industriji za leta 1925–1927. Podatke za posamezne vrste trgovin (bilo jih je 93 vrst) je podal po davčnih okrajih in zbirno, tako da je razvidno skupno število posameznih vrst trgovin konec leta 1925 ter gibanje prijav in odjav v letih 1926 in 1927.

Tabela 1: Struktura mariborske trgovine – primerjalno s podatki za slovenski prostor – je bila leta 1925 glede na vrste trgovin naslednja

Vrsta trgovine	1925	
	Maribor	Slovenija
mešano blago	95	2716
deželni pridelki	18	654
kolonialno in špecerijsko blago	10	216
živina	9	746
meso in mesni izdelki	3	51
usnje in usnjeni izdelki	9	170
čevlji in čevlj. potrebščine	10	76
konfekcijsko blago	5	38
manufakturno blago	24	229
modno blago	3	17
živila	15	1006
vino	13	423
pivo (zaloga)	-	69
materialno blago, parfumi, droge in kemični izdelki	9	46
drogerije	3	18
galanterijsko blago	16	126
starine	8	34
sejmarstvo	26	621

Vrsta trgovine	1925	
	Maribor	Slovenija
agenture in komisijske trgovine	27	140
špedicijska podjetja	9	23
avtomobili, potrebščine, kolesa	3	25
branjarije	46	652
delikatese	7	59
elektrotehnični predmeti	4	14
kramarije	3	122
kurivo (drva + premog)	2	72
lekarne	7	62
les	24	1567
papir in pisalne potrebščine	21	97
literarni in umetniški izdelki	2	35
pohištvo	7	21
stavbni material	2	62
steklo, porcelan	4	28
šivalni stroji	1	13
železnina	12	72
skupaj	592	12.425

Vir: Fran Windischer: Gradivo za statistiko trgovine, obrti in industrije v Sloveniji. Ljubljana 1929, str. 2–5, 22–23, 42–44.

Za primerjavo: mesto Maribor z okolico je takrat premoglo 1035 trgovin. Za strukturo in številčno stanje trgovine v Mariboru je za konec leta 1925 na voljo tudi odgovor Trgovskega gremija na anketo ministrstva za trgovino in industrijo, v katerem poročajo, da je v mestu 607 trgovskih obratov, v številu 178 branjarij »v lokalih in na trgu« ter 19 sejmarjev, torej malih obratov; 410 je bilo trgovin v ožjem smislu, med njimi približno 20 veletrgovin z več osebja in večjim izborom blaga, ki so ga prodajala tudi na debelo. Sicer pa je po ugotovitvah gremija vsaj polovica mariborskih trgovcev prodajala blago malim mestnim in podeželskim trgovcem, torej so bili hkrati trgovci na debelo (grosisti) in na drobno (detajlisti). Med grosisti jih je nekaj delalo s trgovskimi potniki in obiskovali so tudi druge dele države:

galanterija: Gaspari & Faninger, Josip Martinz

železnina: Pinter & Lenard, Kuhar & Zemljč

manufaktura: Josip Hutter, Marko Rosner, Ivan Šoštarič

papir: Vilko Weixl, Alojz Podliesnig

Kot izvoznike je gremij navedel naslednja podjetja:

deželni pridelki: Adolf Himmler, Žitarica

jajca: Eksportno društvo Matheis, Suppanz & Co.

perutnina in jajca: Viljem Abt

mleko: Adolf Bernhard

sadje: Ivan Göttlich

vinski kamen: Franc Gulda

mesarji – izvozniki živine in nekaj drugih izvoznikov pridelkov.

Z uvozom se je leta 1925 ukvarjalo kar približno 70 odstotkov trgovcev, razen najmanjših; uvažali so blago iz Avstrije, Češkoslovaške, Italije in *»nekaj malega iz drugih držav«*. *»Moralno stanje trgovstva«* je gremij ocenjeval kot *»zadovoljivo, ker so tisti, ki so se v stan med vojno in po vojni vrinili, eden za drugim izginili, ko je prenehala vojna konjunktura – sedanji žive solidno, pijejo samo za potrebo in ne lumpajo po nepotrebnem, ker bi se sicer ne mogli držati«*.⁶⁸

To je bil čas, ko so nekateri trgovci že lahko posodobili in modernizirali svoje trgovske lokale; pogledjmo, kako je bilo v tem času čutiti trgovski utrip v središču Maribora: *»V tridesetih letih so mariborske trgovine počasi dobivale sodobnejšo podobo. Trgovina s čevlji Humanic si je omislila velike izložbe in sodobnejši napis, moderno pot so ubrali pri Bat'i, nadalje športna trgovina Francija Čopa, trgovina z modnim perilom Petit Paris, potem manufakturi Šraj in Mastek in še nekatere. Za otroke sta bili mikavni trgovini Martinz in Korman, ki sta prodajali igrače in smo v njunih izložbah pogosto opazovali vlakec, ki se je vil skozi tunele. Posebnost je bila v dvajsetih letih tudi trgovina z radijskimi aparati na Slovenski ulici, nedaleč od Tegetthoffove rojstne hiše. Lokal je bil ozek, bolj primeren za trafiko, še danes pa mi ne gre v glavo, da ga je vodil očetov nekdanji kolega, dr. Srečko Lajnšič. Radio je bil takrat v Mariboru še novost: v vrsti smo posedli ob steni, Lajnšič nam je nataknil slušalke in poslušali smo, kar je pač ujel z obračanjem žičnate antene. Poslušanje radia me ni ravno navdušilo in raje sem doma navijal gramofon in so se s plošč oglašali Richard Tauber, Tito Schipa in Maria Jeritza. Nekaj, česar danes ni več, sta bili knjigarni Scheidbach in Heinz: knjig nista le prodajali, ampak jih tudi izposojali. V glavnem je šlo le za nemško literaturo. In ker smo že pri nemštvu: na Gosposki ulici so se nemška imena kar vrstila –*

⁶⁸ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 386.

Büdefeld, Fischbach, Fehrenbach, Thür, Weiler, Gert, Greiner, Platzer in tako naprej.«⁶⁹

Trgovine so bile večinoma družinska podjetja, kjer je delo vodil lastnik, pomočniki in vajenci so bili največkrat njihovi sinovi in hčere. O pomožnem osebju je gremij poročal, da je v mestu okoli 500 trgovskih nameščencev, ki so deloma pomočniki, deloma pisarniške moči. Trgovskih vajencev je bilo približno 170, večinoma so izhajali iz Maribora, deloma tudi iz okolice. Po končanem uku so nekateri ostajali v domačih trgovinah, precej pa jih je bilo primoranih poiskati delo v drugih krajih.⁷⁰

Trgovina se je seveda razvijala tudi v okolici Maribora; zaradi bližine in vpliva trgovinskega središča v mestu so okoliški prebivalci praviloma nabavljali blago, ki ga v domačem kraju ni bilo mogoče dobiti. Trgovine v okolici so največkrat zadoščale le za krajevne potrebe in so bile običajno mešanega tipa; specializiranih skoraj ni bilo, razen trgovin s poljskimi pridelki, vinom, sadjem, lesom in živino. Le največje med temi trgovinami so bile sodno protokolirane. Od okoliških krajev so – razumljivo – najbolj napredovala predmestja: Studenci, Pobrežje, Radvanje, Tezno, Kamnica, Košaki.⁷¹

Večina mariborske trgovine je bila skoncentrirana v središču mesta in v Graškem predmestju, ki je predstavljal povezavo mesta s kolodvorom (Aleksandrova cesta); v mestnem jedru je bilo 83 trgovin, v Graškem predmestju pa 74, od tega na Aleksandrovi 34. Z novim glavnim mostom je stari poslovni del mesta dobil boljšo povezavo še z Magdalenskim predmestjem, v katerem so odprli osem trgovin. Koroško predmestje je opravljalo pretežno stanovanjsko funkcijo, v njem so bila le tri trgovska podjetja.⁷²

Oris nekaterih trgovin⁷³

Manufakturne, modne in konfekcijske trgovine

V tej stroki, ki je med svetovnjima vojnama doživela največjo rast, so bili vodilni slovenski trgovci: poleg Pregradovega Trgovskega doma ob

⁶⁹ Sergej Vrišer: Maribor, str. 31–32.

⁷⁰ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 386.

⁷¹ Prav tam, str. 408–409.

⁷² Prav tam, str. 385–386.

⁷³ Podatki povzeti iz Vodnika po Mariboru. Ljubljana 1932; članka Antoše Leskovca: Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941. Maribor 1991; in adresarjev.

Aleksandrovi cesti in Trpinovega Tekstilnega bazarja v Vetrinjski ulici je leta 1939 Jakob Lah v Jurčičevi ulici odprl blagovnico ‚Lama‘. Pomembnejše trgovine te stroke so imeli še Karl Jančič in Anton Poš na Aleksandrovi cesti, Franjo Majer, Franc Mastek in Janko Preac na Glavnem trgu ter Anton Paš in Marko Rosner na Slovenski cesti.

Trgovine s čevlji

Poleg specializiranih trgovcev s čevlji – Vilko Blatnik in Vremec & Turk ‚King Shoe‘ v Gosposki ulici so imele prodajalne tudi tovarne čevljev: Karo mariborskega podjetnika Draga Rogliča na Koroški in tržiški Peko na Aleksandrovi cesti, Humanik v Gosposki ulici, velik delež tržišča pa si je s ceneno obutvijo pridobilo jugoslovansko podjetje češkega koncerna Bata, ki je v Mariboru imelo prodajalno na Aleksandrovi cesti.

Trgovine z mešanim blagom

Najpomembnejša je bila trgovina na debelo in drobno Miloša Oseta na Glavnem trgu; na Trgu svobode je bila znana Berdajsova trgovina. Na Rotovškem trgu je imela za svoje člane prodajalno Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev.

Trgovine s kolonialnim blagom

Najbolj znani trgovini s kolonialnim (in tudi mešanim) blagom sta bili veletrgovina Leopolda Gusla (trgovina s špecerijo, kolonialnim blagom ter deželnimi pridelki na debelo in drobno, izvoz deželnih pridelkov) ter Miloša Oseta; prva je bila na Koroški cesti, druga na Glavnem trgu. V Gosposki ulici je imelo prodajalno kolonialnega blaga, predvsem kave in čaja, mednarodno podjetje Julij Meinel.

Trgovine z deželnimi pridelki

V izvozni trgovini s perutnino in z deželnimi pridelki so med vojna nadaljevala s poslovanjem podjetja, ustanovljena že v času Avstro-Ogrske: Karl Abt (perutnina), Eksportna družba Matheis, Suppanz & Co. (jajca in deželni pridelki), ing. Adolf Himmler (perutnina in sadje). V času prve Jugoslavije so bila na novo ustanovljena podjetja: veletrgovina Miloša Oseta na Glavnem trgu (izvoz), trgovina z deželnimi pridelki in s sadjem Ivana Göttlicha na Koroški cesti, izvozne trgovine z deželnimi pridelki Antona Beraniča, Maksa Polanca in Josipine Bole na Koroški cesti. Na Aleksandro-

vi cesti so bile trgovine Draga Kopiča in Franca Grobelška, na Meljski cesti Josipa Krempla ter na Slovenski cesti Josipa Rosenberga. Z deželnimi pridelki je trgovala tudi Berdajsova trgovina na Trgu svobode. Še več trgovin te stroke je nastalo v okoliških občinah.

Trgovine z vinom in sadjem

Kontinuiteto te najstarejše izvozne panoge Maribora so predstavljala tri podjetja: Pugel & Rossmann na Trgu svobode, J. & R. Primer na Aleksandrovi cesti ter K. Hausmaninger v Cankarjevi ulici; slovenska trgovca med vojnama sta bila Franjo Gnilšek (sicer tudi lesni trgovec) v Razlagovi ulici ter tovarnar likerjev Jakob Perhavec v Gosposki ulici. Veletrgovec z vinom in s kmetijskimi potrebščinami je bil Petar Miovič v Kopitarjevi ulici, ki je imel celo naziv ‚kraljevi dvorni dobavitelj‘. Leta 1901 ustanovljeni Kletarski zadrugi na Aleksandrovi cesti se je 1926 pridružila povsem slovenska Štajerska vinarska zadruga (1936 preimenovana v Kmetijsko zadrugo) na Meljski cesti. Z vinom so trgovala tudi okoliška veleposestva (Račji dvor, Vetrinski dvor, Pohorski dvor, Radvanje) ter Sadjarska in vinarska šola. Tudi trgovina s sadjem je bila v mestu s sadjarsko oklico zastopana s trgovino z deželnimi pridelki; od leta 1928 je sadje za svoje člane prodajala tudi Štajerska sadjarska zadruga v Mariboru v Miklošičevi ulici.

Trgovec Adalbert Gusel je ustanovil večje podjetje za izdelavo pijač: leta 1925 je začel izdelovati žganje in likerje, kar je nato preraslo v Veležganjarno, izdelovanje likerjev in sadnih sokov (uspešnica je bil npr. jabolčni sok Reneta).

Trgovine s papirjem in knjigami

Knjigarno, veletrgovino s papirjem in knjigoveznico je imel v Jurčičevi ulici organizator slovenskega trgovstva v Mariboru Vilko Weixl. Papirnico Andreja Platzerja v Gosposki ulici, enega predstojnikov Trgovskega gremija v avstrijski dobi, so dediči 1938. leta prodali Ivanu Karbeutzju. Papirnico je imela tudi Zlata Brišnik v Slovenski in Gosposki ulici, veletrgovino s papirjem pa Anton Podliessnig v Badlovi ulici. Stari knjigarni sta bili podjetji Heinz in Scheidbach, obe v Gosposki ulici. V poslovnem središču mesta so v svojih papirnicah imeli knjigarne Vilko Weixl in Zlata Brišnik, Tiskarna sv. Cirila (v Koroški ulici in na Aleksandrovi cesti) ter Tiskovna zadruga (na Aleksandrovi cesti).

Trgovine z železnino

Te trgovine so s svojim blagom zalagale bližnjo in daljno okolico. V Jurčičevi ulici se je stara trgovska hiša z mešanim blagom pod novim lastnikom Karlom Lotzom preoblikovala v trgovino z železnino in orodji. Trgovec z železnino je bil tudi Ivan Andraschitz na Vodnikovem trgu. Nekdanja Kriehuberjeva dvonadstropna hiša na vogalu Trga svobode in Aleksandrove ceste je bila med vojnama trgovina Pri železnem možu, ki je bila v lasti Vincenca Kūharja in pozneje Alfonza Meuza. Vse te stare trgovine, pretežno v nemški lasti, pa je prekosila trgovina Pinter & Lenard družabnikov Ferda Pinterja in Rada Lenarda z velikimi prodajnimi prostori na Aleksandrovi cesti in skladišči na dvorišču iste stavbe v Mlinski ulici. V Mariboru je imela podružnico (zalogo in skladišče) tudi celjska veletrgovina z železnino D. Rakusch, in sicer pri prejšnji firmi Kūhar & Zemljič (prej Greinitz) na Aleksandrovi cesti; tam so bili zaposleni štirje uradniki in sedem delavcev.⁷⁴

Trgovine s tehničnimi izdelki

Ivan Legat je leta 1919 v Mariboru ustanovil prvo specialno popravljalnico pisalnih strojev in trgovino z njimi. Prvi v Sloveniji je namreč dobil obrtni list za to novo, do tedaj manj znano stroko. Podjetje se je hitro širilo, k čemer je pripomogel njegov sin Edvard, ki je v podjetje vstopil leta 1920. Dobil je zastopstvo za stroje tovarne Wanderer-Werke v Schönau-Chemnitzu, ki je slovela po najboljših pisalnih in seštevalnih strojih, ter knjigovodske avtomate Continental. Leta 1930 je Legat odprl podružnico v Ljubljani, nekaj časa jo je imel tudi v Zagrebu. Bil je zastopnik tudi za računske stroje Hamann, edine, s katerimi je bilo mogoče tudi okrajšano množiti. Legatovo podjetje je z omenjenimi stroji opremilo skoraj vse večje firme v Sloveniji.⁷⁵

Fotografske plošče, filme, kamere, kemikalije, papir in druge fotografske potrebščine so kot del svoje ponudbe prodajali v drogerijah ter parfumerijah. V tridesetih letih, ko se je zelo razširilo amatersko fotografiranje, so začeli trgovci tudi razvijati, kopirati in povečevati fotografije. Fotografske pripomočke je bilo mogoče kupiti npr. v drogeriji Maksa Kanca v Gosposki ulici. Kanc je bil sicer pokrajinski fotograf, ki je svojo ponudbo pogosto oglaševal v časopisih; 1940. leta je Mariborčanom celo ponu-

⁷⁴ V: Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 658.

⁷⁵ Prav tam, str. 655–656.

dil avtomat za prodajo filmov. Na Gosposki ulici sta bili še dve drogeriji s fotomaterialom: drogerija, parfumerija in trgovina s fotografskimi potrebščinami Ivana Thüra ter drogerija Ivana Pečarja. Tudi slednji je veliko oglaševal, saj je npr. fotografske kamere ponujal kot primerno božično oz. novoletno darilo.⁷⁶

Trgovine z avtomobili in motornimi kolesi

Med svetovnjima vojnama je Maribor dobil tudi prve trgovine z avtomobili: zastopnik podjetja Opel je postal inženir Ferdinand Friedau (Aleksandrova ulica), Josip Moravec pa je v Grajski ulici poleg gumijastih izdelkov prodajal tudi »dvokolice, motocikle in avtomobile«. Inženir Peter Keršič je imel podjetje Triumph Auto (Frančiškanska ulica), v isti ulici pa je bilo tudi podjetje Motors Sales 'Indian' za avtomobile Steyr-Austro Daimler in motorna kolesa Indian. Kolesa in druge tehnične izdelke so prodajali v podjetjih Franc Neger (Slovenska ulica), Justin Gustinčič (Tattenbachova) in F. Batjel, ki je v Mariboru imel podružnico svojega ljubljanskega podjetja (Aleksandrova cesta). Pisalne in računske stroje so prodajali v podjetju Anton Rudolf Legat & Co. (Slovenska ulica), v Jurčičevi pa jih je prodajal tudi predsednik mariborskega Trgovskega gremija Vilko Weixl.

Lesna trgovina

Slovenski prostor je (bil) bogat z naravnimi bogastvi, zlasti z lesom; tako je bila lesna trgovina razvita tudi v mariborskem zaledju, zlasti v Dravski dolini. Pred prvo svetovno vojno je bila lesna (izvozna) trgovina usmerjena predvsem proti jugu, zahodu (Italija, zlasti Trst) in vzhodu (Ogrska). Italija je uporabljala naš bukov les za izdelavo zabojev za južno sadje, kvalitetnejšega pa za pohištvo. Smrekov les s Štajerske je po železnici pa tudi po rekah potoval večinoma na Hrvaško in še dlje proti jugu.⁷⁷

V Mariboru so se poleg stare tvrdke Straschill & Felber v Pristanu z lesno trgovino ukvarjali še Miroslav France na Masarykovi cesti, Franc Gnilšek v Razlagovi ulici in Ivan Lah na Glavnem trgu. Po krizi v začetku tridesetih let si je lesna trgovina opomogla, tako da lesa niso prodajali več izključno za kurivo, ampak tudi kot industrijski les doma in v tujini. Med prodajalnami pohištva je treba omeniti podjetje Weka Karla Wesiaka na Aleksandrovi cesti in podjetje Ernsta Zelenka v Ulici desetega oktobra.

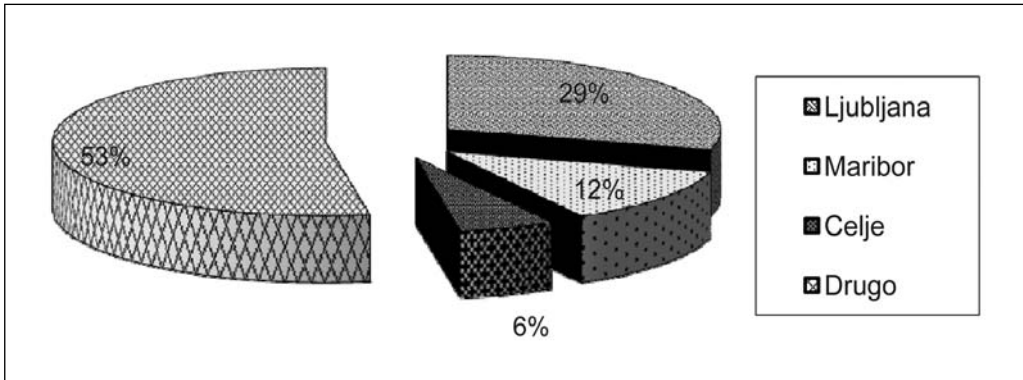
⁷⁶ Jerneja Ferlež: *Fotografiranje v Mariboru 1918–1941*. Ljubljana 2002, str. 76–80.

⁷⁷ Albin Ravnikar: *Nekoliko o lesni produkciji*. V: *Trgovski tovariš*, 1924, št. 5, str. 70–72.

Oblike trgovskih družb

Za desetletje 1919–1928 je Ogris na podlagi vpisov v trgovske registre analiziral registracije podjetij glede na oblike družb. Družbena podjetja so imela po pričakovanjih svoje sedeže zlasti v mestih. Analiza vseh vpisov pokaže ne glede na obliko družb naslednjo sliko.⁷⁸

Graf 7: Družben firme v Sloveniji

V treh največjih mestih je torej imela sedeže skoraj polovica vseh slovenskih družb. Poglejmo podrobneje strukturo družbenih podjetij v Mariboru.⁷⁹

Posamezna podjetja je vodil trgovec sam, brez družabnika ali pa le s tihim družabnikom. Bile so najbolj pogosta oblika protokoliranih trgovskih družb.

Javne trgovinske družbe so po letu 1925 počasi nazadovale; so pa med njimi s približno 80 odstotkov prevladovale trgovinske družbe. Velika večina družb, vpisanih po prvi svetovni vojni, je imela po 2 družbenika, veliko manj po 3, nekaj malega pa po 4 ali več.⁸⁰

Družbe z omejeno zavezo, pred prvo svetovno vojno pri nas še razmeroma redke, so potem skoraj najbolj napredovale. Zamišljene so bile kot organizacijska oblika večjih (industrijskih) podjetij, za katere se je zdela oblika delniških družb preveč kompleksna. Med tovrstnimi družbami so bile tudi trgovine z mešanim blagom, špecerijske trgovine, manufakturne in modne trgovine pa agenture ter posredovalne pisarne itd.⁸¹

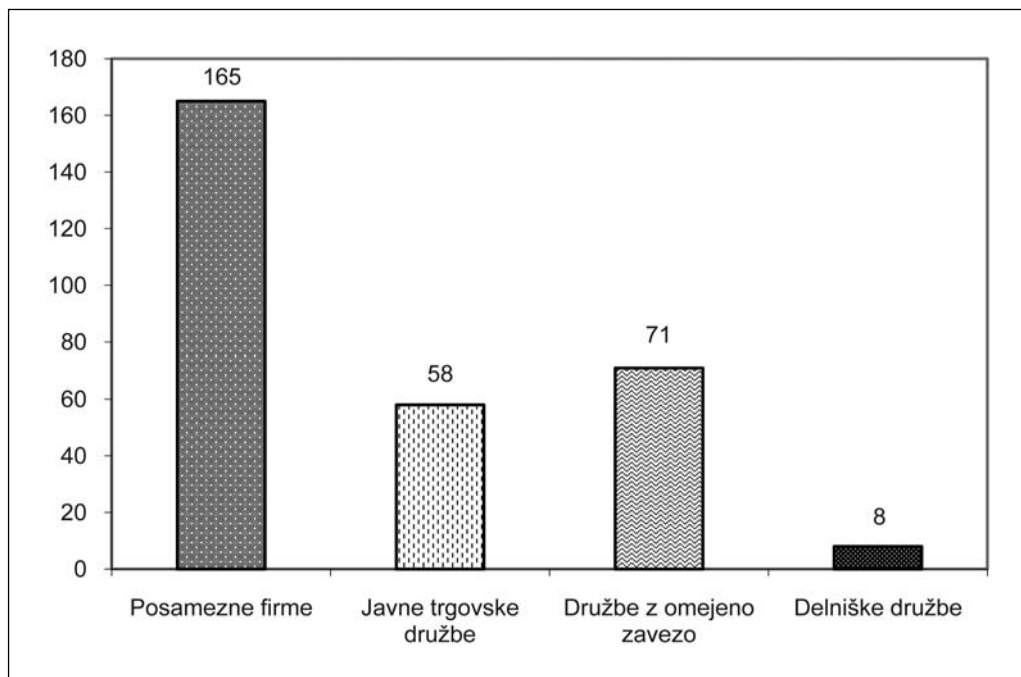
⁷⁸ Albin Ogris: Gospodarsko, str. 11.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam, str. 12.

⁸¹ Prav tam, str. 13.

Graf 8: Oblike trgovskih družb v Mariboru

Delniške družbe

Leta 1928 je bilo v registru Zbornice za trgovino, obrt in industrijo evidentiranih 128 delniških družb.⁸² Med njimi so prevladovali industrijska podjetja in denarni zavodi, jih je pa bilo med njimi na vsem slovenskem prostoru 25 takih, katerih dejavnost lahko povežemo s trgovino. Od teh so bile tri s sedežem in štiri s podružnico v Mariboru.

Med njimi so bile kar štiri registrirane za špedicijske in transportne posle. Od teh sta imeli le dve tvrdki sedež centrale v Sloveniji (v Ljubljani in Mariboru), dve pa sta imeli sedež v Zagrebu in podružnici v Mariboru. Druga močna stroka med delniškimi družbami je bila lesna trgovina; obe tvrdki sta imeli sedež v Mariboru. Ena tvrdka je bila protokolirana za opravljanje trgovine s kolonialnim blagom; šlo je za mednarodno podjetje, ki je za Jugoslavijo imelo sedež v Ljubljani, v Mariboru pa eno od podružnic. Med temi sedmimi družbami sta bili dve poleg trgovine registrirani tudi za (industrijsko) proizvodnjo: Drava ter Lesna eksportna in industrijska

⁸² Fran Windischer: Prisp evki h gospodarski statistiki Slovenije. Ljubljana 1928, str. 66–85.

Tabela 2: Delniške družbe vpisane v register Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, ki so leta 1928 poslovale v Mariboru

Tvrdba	Sedež	Predmet obratovanja
Balkan, d. d., za mednarodne Transporte v Ljubljani	Ljubljana; podružnici v Mariboru in Rakeku	špedicija
Drava, lesna ind., d. d.	Maribor	lesna trgovina in industrija
Lesna eksportna in industrijska, d. d.	Maribor	lesna trg. in industrija
Meinl Julio, d. d.	Ljubljana; podružnice v Mariboru, Novem Sadu, Osijeku in Zagrebu	trgovina s kolonialnim blagom
Orient, mednarodna trgovsko-špedicijska in skladiščna družba	Maribor; podružnici v Ljubljani in na Jesenicah	špedicija
Blum Adolf i Popper, jugoslavensko otpremničko dioničko društvo	Zagreb; podružnica v Mariboru	špedicija
Caro in Jellinek, mednarodno špedicijsko, d. d.	Zagreb; podružnica v Mariboru	špedicija

delniška družba. Vseh sedem delniških družb je bilo ustanovljenih v letih od 1921 do 1923.⁸³

Usposabljanje za trgovski poklic

Po gremijskih pravilih je v delokrog gremijev spadala tudi skrb za strokovno izobrazbo trgovcev. V Mariboru so mariborski trgovci in industrialci v skrbi za boljšo izobrazbo trgovskega naraščaja že leta 1884 dosegli ustanovitev trgovske nadaljevalne šole (po ureditvi trgovske zadruge – gremija – poimenovane Gremialna trgovska nadaljevalna šola).⁸⁴ Leta 1910

⁸³ Albin Ogris: Gospodarsko, str. 13.

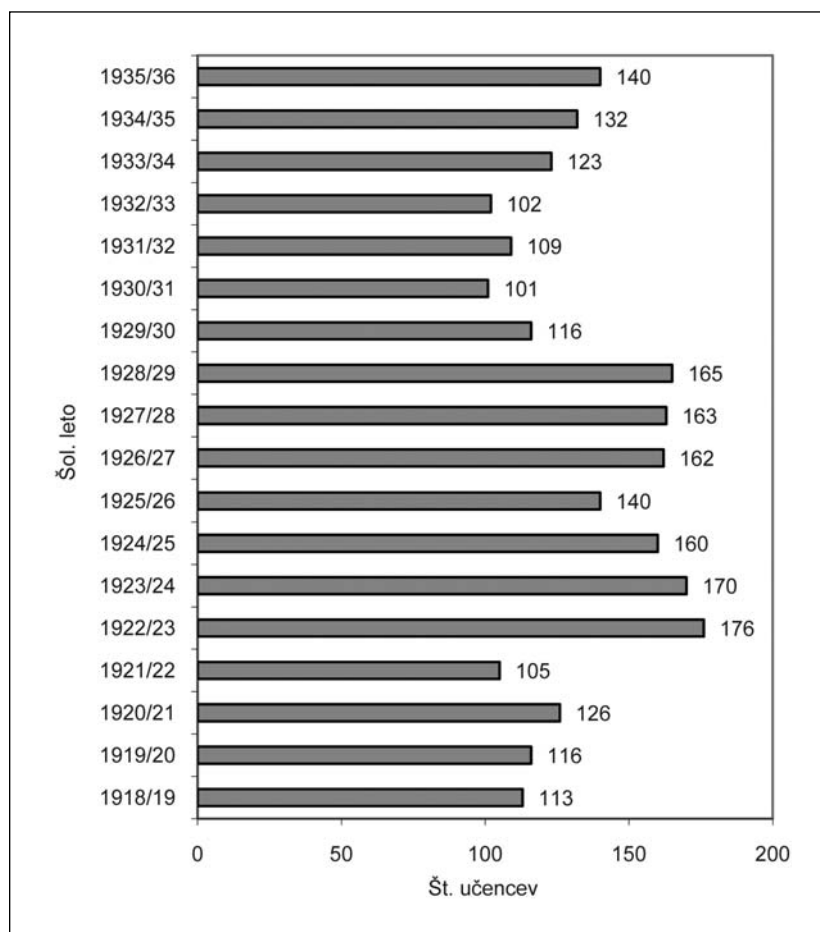
⁸⁴ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 335.

so v Mariboru za izobraževanje trgovskega stanu delovale trgovska šola, trgovska nadaljevalna šola in trgovska akademija.⁸⁵

Za izobrazbo trgovskega naraščaja so bile med svetovnjima vojnoma pri nas na voljo trgovske nadaljevalne šole, dvorazredne (državne) trgovske šole in trgovske akademije. V Sloveniji je bilo največ strokovnih trgovsko-nadaljevalnih šol; leta 1926 jih bilo 10 s skupaj 701 učencem (427 učencev in 274 učenk).

V Mariboru so poleg strokovno-nadaljevalnih šol obstajale tudi zasebne oblike izobraževanja za trgovski poklic.⁸⁶

Graf 9: Trgovska nadaljevalna šola v Mariboru

⁸⁵ Repertorij, str. 3.

⁸⁶ Splošni pregled Dravske banovine: glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939 z dvema zemljevidoma. Ljubljana 1939, str. 46.

Anton Rudolf Legatov enoletni trgovski tečaj v Mariboru, Vrazova ulica 4;

Kovačev enoletni trgovski tečaj v Mariboru;

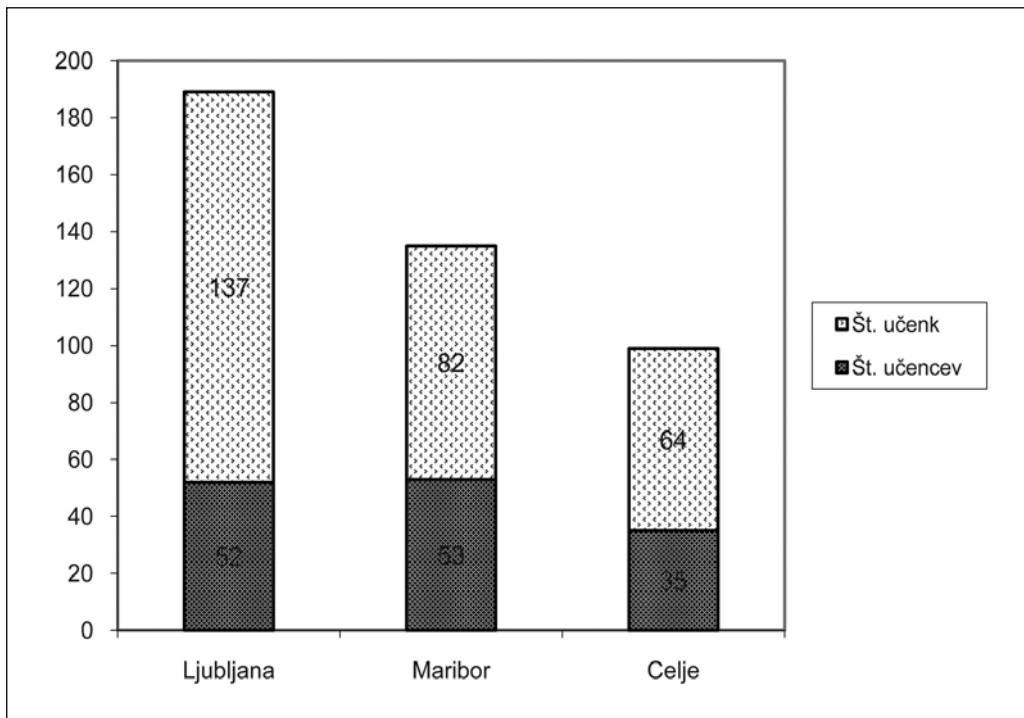
Enoletni trgovski tečaj Slovenskega trgovskega društva 'Hermes' v Mariboru.

Trgovska nadaljevalna šola na Zrinjskega trgu 1 v Mariboru je spadala med strokovne nadaljevalne šole. Z razvojem trgovine je naraščalo tudi število učencev na tej šoli.⁸⁷

Največ trgovskih vajencev je bilo vpisanih leta 1922/23, kar 176, najmanj pa leta 1930/31, samo 101 učenec, kar kaže, da je val depresije zelo hitro dosegel tudi trgovsko stroko.

Gremialna trgovska nadaljevalna šola je bila obvezna za trgovske vajence in vajenke. Letno jo je obiskovalo 60–170 vajencev, pouk je bil – razen ob sobotah – popoldne. Vendar je že po treh letih (od leta 1922) morale šole vzdrževati trgovstvo samo, medtem ko je vlada prej nosila tri četrtine

Graf 10: Populacija na dvorazrednih trgovskih šolah

⁸⁷ Milan Senkovič: Obrti, str. 155.

stroškov. Za obstoječo državno dvorazredno trgovsko šolo je gremij menil, da bi jo bilo treba razširiti vsaj na tri razrede, »ker v dveh ne morajo predelati vsega materiala«. Leta 1926 se je preoblikovala v trirazredno (državno) trgovsko akademijo.⁸⁸

Dvorazredne trgovske šole so bile v Celju, Ljubljani in Novem mestu. Na te šole se je v dvajsetih letih vpisalo precej učenk, velikokrat tudi več kot učencev; podatki so za leto 1926.⁸⁹

Absolventke teh šol so večinoma predstavljale kader za pisarne, za državne in samoupravne urade, pisarne industrijskih podjetij, delniških družb in denarnih zavodov, le neznamenit odstotek jih je prišel v trgovske obrate.

Poleg teh oblik izobraževanja za trgovski poklic je leta 1930 Kraljeva banska uprava odobrila še enoletni trgovski tečaj Slovenskega trgovskega društva v Mariboru.

Najvišjo stopnjo izobraževanja je dajala trgovska akademija; za vsako oblast sta obstajali po ena (v Ljubljani in Mariboru); leta 1926 je namreč ministrstvo trgovine in industrije odobrilo preoblikovanje mariborske dvorazredne trgovske šole v (državno) trgovsko akademijo.⁹⁰ Šola je imela prostore na Zrinjskega trgu 1.

Gremiji so smeli po pravilih poleg evidence članov voditi tudi evidence vajencev in pomočnikov. Za leto 1926 je podatke posredovalo 21 gremijev, 6 se jih ni odzvalo. Tako je bilo omenjenega leta pri 21 gremijih 1506 vajencev – 827 vajencev in 617 vajenk (75 odstotkov v razmerju do vajencev) ter 2490 pomočnikov – 1474 pomočnikov in 1089 pomočnic (74 odstotkov v razmerju do pomočnikov). Ker so vajenke presegale število vajencev v šestih okrajih, so nekateri gremiji, med njimi mariborski, sprejeli nekatere ukrepe, da bi zajezili priliv ženskega osebja v trgovino. Tako so na občnem zboru sklenili, da v prihodnje ne bodo več sprejemali vajenk v špecerijsko, manufakturno, kolonialno in železno stroko. Prav tako so sadove obrodila prizadevanja, da se uredi razmerje zaposlenim osebjem: veliki župan ljubljanske oblasti je januarja 1927 izdal okrožnico, na podlagi katere je lahko imel trgovec enega vajenca, na vsaka dva pomočnika pa še enega, vendar skupaj ne več kot tri.⁹¹ Treba pa je povedati, da so tovrstne določbe, enako kot predlogi nekaterih gremijev, da se postavi starostna

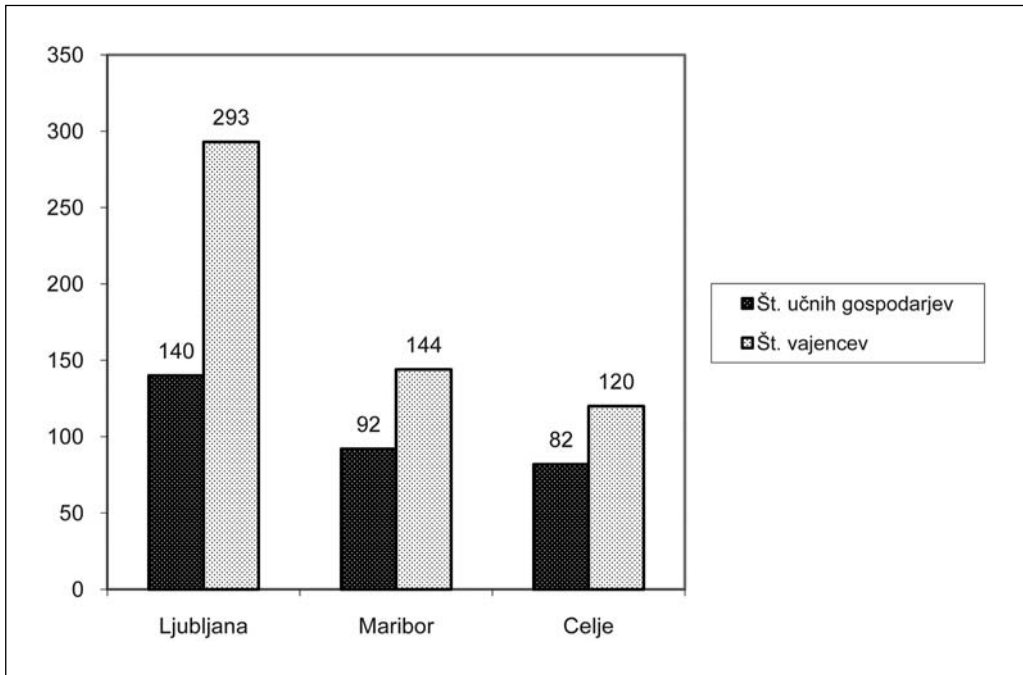
⁸⁸ Antoša Leskovec: Razvoj, str. 386.

⁸⁹ Ivan Mohorič: Položaj, št. 6.

⁹⁰ Prav tam.

⁹¹ Prav tam, št. 5.

Graf 11: Delež vajencev po OUZD

meja za sprejem vajencev na 18 let, nasprotovale določbam zakona. Poglejmo, kolikšen je bil delež vajencev po posameznih okrožnih uradih za zavarovanje delavcev (OUZD).⁹²

Po podatkih OUZD je bilo leta 1926 v Sloveniji 952 učnih gospodarjev, pri katerih je delalo 1490 vajencev (povprečno 1,6 na gospodarja). V treh največjih slovenskih mestih je bilo razmerje med učnim osebjem naslednje: najbolj ugodno je bilo v Celju, kjer je na učnega gospodarja prišlo 1,5 vajenca, v Mariboru 1,6 in v Ljubljani 2,1 vajenec. Če te podatke primerjamo z gremijskimi, razberemo, da je imela samo desetina trgovskih obratov vajence, 90 odstotkov jih je obratovalo samih oz. z domačim osebjem. Trgovsko-nadaljevalne šole je obiskovalo le 50 odstotkov vseh učencev, drugi so hodili v splošne nadaljevalne šole skupaj z obrtniškimi vajenci, majhen delež pa jih je bil brez strokovnih šol.⁹³

Seveda je tudi v trgovini obstajalo t. i. žensko vprašanje. Na prvem trgovskem shodu leta 1907 v Ljubljani so prisotni izrazili željo, da bi bile ženske, zaposlene v trgovini, za enako delo kot moški vsaj približno enako

⁹² Prav tam, št. 6.

⁹³ Prav tam.

plačane. »Da bi pa ženske mogle nadomestiti moške na vodilnih in boljših mestih, je pa itak izključeno«. ⁹⁴ Enakopravnost med spoloma je bila vodstvu slovenske trgovske organizacije nepojmljiva še leta 1907. Ivan Volk je k temu še dodal: »Priznati mi mora vsakdo, da se skoro vsak trgovski nastavljenec posveti z vso vnemo svojemu poklicu, česar pri nastavljenkah ne moremo trditi«, ker »si je nastavljenec izbral ta poklic za vse svoje življenje, ga rabi ženska le za nekako prehodno dobo; njen cilj in ideal je po mojem mnenju le možnostev. Naravno je torej, da vsled tega ne opravlja svoje službe s takim veseljem in zanimanjem kakor bi bilo pričakovati. Tudi glede podjevnosti se ne morejo kosati s svojimi moškimi tovariši. Če se pa semintja najde kaka izjema, nam ta izjema naša izvajanja le okrepi.« ⁹⁵

Reminiscence

»In spomin mi je uhajal v tista otroška petdeseta leta, ko sva z mamo hodila po nakupih v Gosposko ulico in šla potem na toplo hrenovko v nekdanjo 'Benkotovo mesarijo' na stiku ulice z Glavnim trgom, potem pa še na punčevo torto k 'Ilichu'. Za vse trgovine in vse slaščičarne in pekarnice smo uporabljali še poldrugo desetletje po zadnji vojni njihova stara imena: še kar naprej se je hodilo po kruh in pecivo k Scherbaumu, Čebokliju in Rakuši, šlo se je k Buedefeldu, Pinter-Lenardu in k 'Železnemu možu' in po šolske potrebščine in take reči k Zlati Brišnik, Weixlu in Saxu, pa po blago k Lahu v takrat še zmeraj najmodernejšo blagovnico v Jurčičevi ulici – bilo je, kot bi se čas ustavil tam nekje v dobi, ko je Maribor še bil mesto s svojim meščanstvom, z meščanskim življenjem in meščansko kulturo.« ⁹⁶

Na take, podobne in drugačne načine odseva v zdajšnjih generacijah življenje preteklih desetletij. Kljub vsem spremembam, novim smernicam in globalizaciji, ki zaznamujejo naš čas, ostajajo izkušnje, vzorci in vrednote naših (starih) staršev zapisane v (zgodovinskem) spominu. Tudi zaradi ulic nekdanjega Maribora.

⁹⁴ Poročilo, str. 153.

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ Janez Lomberger: Pismo ob izidu knjige Jerneje Ferlež »Stanovati v Mariboru«. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 2009, št. 3–4, str. 128.